

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra Pedagogiky

Bakalářská práce

Tereza Benešová

Pochybení v rodinné výchově a jejich vliv na vývoj osobnosti jedince

Errors in child rearing and its influence on the development of the individual

Praha 2010

vedoucí práce: PhDr. Hana Krykorková CSc.

Děkuji paní PhDr. Haně Krykorkové CSc. za cenné rady, podněty a trpělivé vedení při psaní této bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 20.6.2010

.....

Podpis

ANOTACE

Bakalářská práce s názvem „Pochybení v rodinné výchově a jejich vliv na vývoj osobnosti jedince“ se zabývá tématem rodiny, výchovy a možných výchovných pochybení, které mohou ve výchovném procesu nastat. V kapitolách teoretického rázu jsou popsána témata vývoje osobnosti, rodiny a výchovy. Tématu rodiny a výchovy je věnována podstatná část práce, vzhledem k úzké vazbě s tématem výchovných pochybení. Výchovná pochybení jsou v bakalářské práci zpracovány v samostatné kapitole a jsou pojata jako selhání ze strany rodičů, která se poté transformují do osobnostního vývoje dítěte a mohou tento rozvoj potlačovat či brzdit. V závěru práce je poskytnut náhled do diagnostiky- testu ADOR, který byl vytvořen Prof. Z. Matějčkem a Prof. P. Říčanem. Tato testová metoda zjišťuje postoje, jednání a výchovné praktiky rodičů tak, jak se jeví jejich dětem v pubertě a adolescenci a dává možnost odkrývat některá z výchovných pochybení v rodinné výchově, ke kterým dochází.

ANNOTATION

This bachelor thesis, titled “Errors in child rearing and its influence on the development of the individual”, focuses on family, raising children and possible mistakes in child rearing that can occur. The theoretical part talks about family, raising children and the development of an individual. Family and child rearing are the main focus of this thesis because of the close relationship of them to the subject of errors in child rearing. There is a whole chapter devoted to the errors in child rearing resulting from a lack of parenting which is then reflected in the stunted development of the individual. At the end of the thesis there is a diagnostics review – test ADOR, created by Prof. Z. Matejcek and Prof. P. Rican. This test uncovers attitudes, actions and practices of parents that is made visible in their teenage and adolescent children and gives an opportunity to uncover some errors that parents make in raising their children.

OBSAH

1. ÚVOD	7
2. FORMOVÁNÍ OSOBNOSTI.....	10
2.1 Definice osobnosti	10
2.2 Zdroje utváření a vývoje osobnosti	12
2.3 Činitelé a zdroje utváření osobnosti	12
2.3.1 Vnitřní výbava organismu	12
2.3.2 Vlivy prostředí (ve vztahu k vnitřním činitelům)	13
2.4 Vývoj sebepojetí	13
2.5 Shrnutí	15
3. RODINA	17
3. 1 Definice rodiny	18
3.2 Znaký současné rodiny	19
3.3 Funkce rodiny	20
3.4 Rozdělení rodin z hlediska funkčnosti	22
3.5 Shrnutí	24
4. RODINA A DÍTĚ	26
4.1 Význam dítěte pro rodinu	26
4.2 Rodinná výchova	27
4.3 Způsob výchovy v rodině- determinace způsobu výchovy	27
4.4 Výchovné postoje rodičů	29
4.5 Výchovné styly	33
4.6 Shrnutí	37
5. POCHYBENÍ V RODINNÉ VÝCHOVĚ A JEJICH VLIV NA VÝVOJ OSOBNOSTI JEDINCE.....	38
5. 1 Pochybení v oblasti příliš těsné a ochraňující vazby k dítěti	39
5.2 Pochybení ve snaze o dokonalost dítěte (perfekcionismus)	41
5.3 Pochybení ve formě záporného emočního vztahu k dítěti	43

5.4	Výchovná pochybení v oblasti nestálosti postojů vychovatelů a improvizujících výchově	44
5.5	Výchovné pochybení ve formě vnukávání pocitů mravní nedostatečnosti	46
5.6	Pochybení ve formě přílišné direktivnosti a kázně	47
5.7	Pochybení v oblasti volné a nedůsledné výchovy	48
6.	ANALYTICKÝ POHLED NA DIAGNOSTIKU: Dotazník rodičovského jednání a postojů pro adolescenty (ADOR)	51
6.1	Charakteristika dotazníku	51
6.2	Použití dotazníku.....	52
6.3	Vyhodnocení dotazníku a příkladový případ použití	53
6.4	Shrnutí	54
7.	ZÁVĚR	56
8.	SEZNAM LITERATURY	58

1. ÚVOD

Rodina je pilířem jistoty. Je to oblast, do které většina lidí od určitého věku směřuje svou pozornost a je to rodina, po které většina z nás touží. Toužíme po fungující, krásné, láskyplné, větší či menší rodině, kde nám bude dobře, kde se schováme v časech zlých a kde budeme prožívat i události dobré a veselé. Bohužel ne vždy tomu tak je a ne každý má možnost vyrůst v harmonické a funkční rodině. Rodina, velké téma samo o sobě, je ale za jakéhokoliv fungování nemyslitelná bez jejích jednotlivých členů - rodičů a dětí.

Právě posledně dvou zmiňovaných se budeme v práci zabývat, jelikož jsou pro nás stěžejními a klíčovými postavami. Manželé, partneři, kteří se spolu rozhodnou žít, začnou záhy toužit, aby jejich život naplnilo cosi nového, co má učinit jejich život bohatším, než doposud byl- děti. Rodina, kde se narodí malý jedinec, tak dostává novou podobu, mění se a proměňuje se výrazně i její nastavení a každodenní fungování. Již od prvních společných minut ho svým jednáním a přístupem ovlivňují a začínají ho, byť si to ještě neuvědomují, vychovávat. Vtiskují mu pečeť, programují ho a ukazují, jaký svět okolo něj může být. Takový svět, jaký rodiče zprostředkují, poté malé dítě přijímá a bere jako neotřesitelnou jistotu. Nic jiného pro ně není a nic není tak dokonalé a krásné, jako jeho rodiče.

A tak jsou to právě rodiče, kteří mají nad dítětem neuvěřitelnou moc a kteří drží v rukách trumfy, se kterými začínají hrát životní hru. Začínají dítě vychovávat a začínají ho formovat směrem, kterým oni chtějí a který považují za správný či vhodný. Mají před sebou tak jeden z nejdůležitějších úkolů v životě - vychovat dobře a slušně dítě, aby z něj vyrostla zdravá lidská osobnost. Právě v této oblasti se vize rodičů rozcházejí, jelikož pojem dobro je těžko vyložitelný a značně sporný. Každý rodič se snaží vkládat dětem do života věci, které za dobré považuje právě on sám, či v nich vidí užitek pro dítě samotné. A tak dítě, aniž by se samo o cokoliv zasadilo, či to přímo ovlivnilo, přijímá od rodičů vše, co mu dávají a jeho osobnost se začíná již záhy za pomoci rodičů formovat. Tato oblast, oblast rodičovského působení je tedy oblastí velmi různorodou. Žádná rodina není totožná, jelikož jí tvoří rozličné a jedinečné osobnosti, které se na jejím chodu podílí.

A tak každá výchova, každé výchovné působení a rodinné nastavení je jiné a nese s sebou své slunné i stinné stránky, které širšímu okolí zůstávají mnohdy zahalené, či jen

částečně poodkryté. V těchto více či méně skrytých výchovných působeních dochází k zajímavým momentům, ke chvílím, kdy i pečlivý rodič váhá, jak má jednat, jak se zachovat a co bude v danou chvíli nejlepší a nejpříjemnější. Denně je tak postaven do situací, ve kterých musí odpovědně rozhodovat a musí přitom myslet na to, aby jeho jednání neublížilo druhým - dětem, či jim bylo dokonce ku prospěchu. To jsou situace všedního dne, ve kterých se každý rodič pozná a vybaví si často velmi živě i konkrétní situace. Jelikož byly momenty, kdy situaci bravurně ustál a jindy zas nemohl celou noc usnout a přemýšlel nad tím, co nezvládl. Uvedli jsem zatím ale jen drobná zaváhání a selhání. Momenty, ke kterým dochází díky okolnostem, vypjatým situacím a prostě díky tomu, že každý někdy chybuje a chybovat bude. Jsou ale rodiče, v jejichž výchovném působení se nedá mluvit o takovýchto drobných a chvilkových selháních, ale kde tato pochybení přecházejí v trvalý a neměnný stav, který určuje charakter celého výchovného působení na děti.

Právě tato oblast, oblast dlouhodobých nesprávných výchovných praktik - pochybení v rodinné výchově bude stěžejním tématem této práce. Jde o témata velmi závažná a neustále aktuální, o kterých se budou vést a vedou spory. Co a jak již lze nazvat pochybením? Jaká jsou kritéria pro posouzení? Může vůbec někdo, kdo se v dané rodině nepohybuje mluvit o pochybeních, ke kterým tam dochází?

My budeme vycházet z toho, že jsou to jistá transakčně pojatá psychologická a sociální pochybení, která jsou v procesu výchovného působení transformována do osobnostního rozvoje dítěte. A to jako faktory tento rozvoj potlačující, omezující a zejména působící na celou jeho osobnost. Troufáme si tedy tvrdit, že jsou jisté oblasti rodinné výchovy, které mohou mít v případě uchopení za špatný konec neblahý vliv na osobnost dítěte, mohou ho velmi negativně formovat a dát mu tak do života základ, na kterém bude dítě pak samo špatně stavět do svého budoucího života.

V této bakalářské práci se budu zabývat tématem rodiny, výchovy a oblastí výchovných pochybení, ke kterým velmi často dochází. Spolu s odbornou literaturou se zamyslím nad tím, která z těchto pochybení mohou mít vliv na vývoj osobnosti a jak mohou dále figurovat a hrát roli v životě jedince. Jsem si vědoma toho, že není v mých silách zmapovat celou oblast pochybení a tak si kladu za cíl upozornit na několik základních a velmi častých, které prokazatelně neblahý vliv na osobnost jedince mají. V závěru práce bude také poskytnut náhled do psychologické diagnostiky, dotazníku ADOR adolescenty, který v oblasti rodiny pomáhá některá pochybení a problematické výchovné praktiky a postoje poodhalovat.

Psychologům tak v praxi pomáhá nalézat zdroje problémů a dává možnost k další, již zaměřenější práci s dětským klientem či rodinou.

2. FORMOVÁNÍ OSOBNOSTI

2.1 Definice osobnosti

V. Smékal (2004, s. 14) zdůrazňuje, že pedagogika, jakožto věda o cílevědomém rozvíjení a formování osobnosti, pohlíží na osobnost jako na podmínku, východisko a cíl výchovy. Z tohoto důvodu a také faktu zaměřenosti bakalářské práce na vývoj osobnosti jedince pod taktovkou výchovy, považuji za velmi důležité začlenit téma osobnosti alespoň ve stručné formě do samostatné kapitoly.

V psychologii více než v jiných oborech, závisejí definice na významu použitých slov v běžné řeči. Každý autor může vytvořit svou vlastní definici a vymezení osobnosti, použít různých slovních prostředků a výrazů, které závisí na pojetí psychologie samé, jejího předmětu a její metodologie. Podíváme se na tři významy, jaké má slovo v psychologii a poté se pokusíme ujednotit v tom, jak pojem osobnosti chápat.

První výraz je osobnost jako hodnotící pojem. Osobnost je zde chápána jako pozoruhodný jedinec vynikající v určitém smyslu či oblasti.

Druhý výkladem je osobnost chápána jako psychická individualita jedince. Osobností se tedy rozumí osobitost, odlišnost, individualita jedince od druhých. Raymond Cattell¹ v této souvislosti hovoří o osobnosti jako „o tom, co působí individuální rozdíly mezi lidmi“.

Posledním, třetím chápáním osobnosti, je osobnost jako architektura či struktura (uspořádání) celku psychiky. (Říčan, 2007, str. 11- 12)

Nejbližší vymezení pojmu osobnosti, jak je v psychologii pojímána a jak ji používáme pro účely použití v této kapitole, je pojetí třetí, popřípadě s přispěním výkladu druhého. Výkladu osobnosti jako hodnotícího akcentu se v psychologii osobnosti používá velmi zřídka. V psychologickém užívání slova osobnost tedy panuje shoda. Toto se již ale netýká oblasti formálního vymezení pojmu. Je to natolik obsáhlý pojem, který nelze plně definovat stručným výrokiem. Každá definice tedy usiluje pouze o výčet nejpodstatnějších znaků.

J. Čáp (1996) termínem osobnost označuje člověka se všemi jeho psychickými, biologickými i sociálními znaky. K osobnosti patří všechny jeho psychické procesy, stavy a vlastnosti. Zároveň je člověk také organismem s určitými tělesnými vlastnostmi. Patří

---

¹ Raymond Bernard Cattell (20. března 1905 - 2. února 1998) byl americký psycholog britského původu. Podílel se na vypracování metody faktorové analýzy, aplikované na výzkum osobnosti.

k určité rodině, pracovní skupině, národnosti atd. Toto vše ovlivňuje i jeho prožívání a psychické vlastnosti. Pokud tedy mluvíme o osobnosti, musíme dle zmiňovaného autora zdůraznit:

- 1) souhrn, ucelenost jednotlivých psychických jevů
- 2) určité uspořádání, strukturu psychických jevů
- 3) odlišnost jedince od ostatních, jedinečnost jeho psychických znaků

Podle M. Nakonečného (1995) je osobnost psychologicky vzato každý od té doby, kdy jeho psychika začne vykazovat specificky lidskou formu fungování, k čemuž dochází v určité etapě raného dětství. Autor dále dodává, že osobnost je v psychologii chápána jako hypotetický konstrukt², ale bohužel se nedospělo k jednotnému pojetí tohoto konstruktů³.

Přes různá vnímání pojmu se psychologie osobnosti shoduje na vymezení pojmu osobnosti jako organizovaného, dynamického, interindividuálně odlišného celku psychofyzických dispozic, které determinují průběh a projevy psychických procesů.

(Nakonečný, 1995, str. 12)

I přes vědomí neschopnosti dosáhnout dokonalé a úplné definice, pro přehlednost použijeme dvě z mnoha nabízených definic:

„Osobnost je individualizovaný systém psychických procesů, stavů a vlastností, které vznikají jednak socializací (působením výchovy a prostředí), jednak přetvářením vrozených vnitřních podmínek bytí člověka a determinují a řídí předmětné činnosti jedince, jeho sociální styky a duchovní vztahy.“ (Nakonečný 1995. In: Smékal, 2004, s. 27)

„Osobnost je individuální jednota člověka: je to jednota jeho duševních vlastností a dějů založená na jednotě těla a utvářená a projevující se v jeho společenských vztazích.“ (Tardy, 1964. In: Balcar 1983)

---

² pojem vyjadřuje existující fenomén, který není plně pozorovatelný ale je odvozován z toho, co je pozorováno a má heuristickou hodnotu (umožňuje objevovat nové poznatky, neboť jako takový může být podnětem výzkumu). (Nakonečný, 1995, s.10)

³ G. W. Allport(1937) analyzoval padesát definic osobnosti a dnes existuje několik desítek reprezentativních pojetí osobnosti, které ovšem závisí na pojetí psychologie samé, jejího předmětu a její metodologie .

2.2 Zdroje utváření a vývoje osobnosti

Osobnost jako člověk - její nositel, má povahu živé soustavy. Je ve stálém vztahu vzájemného působení s okolím a v průběhu své existence a interakce s okolím prochází změnami a vyvíjí se.

Vývoj osobnosti je výsledkem interakce dvou stále působících skupin vlivů. První skupinou jsou vlivy *vnitřní výbavy jedince (dědičnost)* a druhou skupinou vlivy *vnějších podmínek* jeho života.

V průběhu vývoje osobnosti se hranice těchto vlivů mění. Co bylo dříve součástí okolí, stává se v určitém bodě života (prostřednictvím látkové výměny nebo učení) součástí jedince. Tento proces se děje i v opačném pořadí, kdy se jedincovy plány, schopnosti a potřeby zpředměťují prostřednictvím vnější činnosti- ve stavu jeho okolí. (Balcar, 1983)

Z pozorovaných zvláštností biologického vývoje a vývoje duševního, které se velmi často vyskytují s určitými zvláštními podmínkami v okolí jedince, se poté vyvozují spolu s geneticky kontrolovaným zkoumáním účinky jednotlivých vlivů vnějšího prostředí. V případě našeho bádání v bakalářské práci - vlivu rodiny na vývoj jedince, jelikož rodina je jednou z nejvlivnějších vnějších podmínek vývoje.

2. 3 Činitelé utváření a vývoje osobnosti

2. 3. 1 Vnitřní výbava organismu

Podle R. Cattela (In: Balcar, 1983) procházejí vnitřní biologické podmínky utváření a fungování osobnosti vlastním vývojem a můžeme mezi nimi rozlišit čtyři stupně :

1. dědičná výbava: Dědičná výbava je převzatá od rodičů při početí, která je genově zakódována v programu dalšího vývoje.

2. genová výbava : Genová výbava zahrnuje navíc i změny dědičného vkladu mutací a segregací v genech.

3. vrozená výbava: Zahrnuje i vývojové účinky prostředí negenové povahy během nitroděložního vývoje až do porodu.

4. konstituční výbava: Zahrnuje navíc i účinky prostředí na vývoj organismu během života jedince po jeho narození.

2.3.2. Vlivy prostředí (ve vztahu k vnitřním činitelům)

Vnější podmínky daného prostředí se při utváření osobnosti uplatňují jako vlivy působící na úrovni *fyzické* a *psychologické* (Balcar, 1983)

1. na **fyzické** úrovni působí zejména tak, že v různých ohledech buď podporují nebo brání tělesnému a duševnímu vývoji jedince uskutečňovanému prostřednictvím geneticky programovaného zrání.
2. na **psychologické** úrovni se tyto vlivy podílejí na utváření osobnosti především prostřednictvím učení – působením zkušeností buď individuální, nebo společensky zprostředkované . Mimořádně neobvyklá vnitřní výbava nebo neobvyklé vnější podmínky (velmi často rodinné prostředí) probíhajícího učení často brání přizpůsobivému vývoji osobnosti a vedou k poruchám její struktury a funkce. Proto zůstává jednou z hlavních otázek, jak velkou měrou se která ze dvou složek - vnitřní výbava či vnější podmínky prostředí podílí na utváření osobnosti.

2.4 Vývoj sebepojetí

Osobností se člověk nerodí, nýbrž se jí stává v období života, kdy se u něho začne vytvářet specificky lidská organizace a dynamika duševního života a kdy se tedy stává člověkem i psychicky. Základem sebepojetí je vjem a představa vlastní osoby - vlastního těla a vlastní osobnosti ve světě, které vzniká a vyvíjí se v interakci jedince se světem. Činní tak na základě zkušenosti, kterou sám se sebou přitom vykoná. Obsah této zkušenosti, který určuje obsah sebepojetí, je různý, ale jeho povaha sleduje určitou zákonitost.

Podle M. Nakonečného (1998) se u dítěte nejprve vyvíjí vědomí **tělového já**, které si můžeme představit jako vědomí fyzické odlišnosti od okolního světa, neboť novorozenec zpočátku neodlišuje vlastní tělo od předmětů a lidí v okolí. Postupem času vzniká tzv. **tělové schéma** či obraz vlastního těla, kdy se dojmy z vlastního těla organizují v trvalejší percepční struktury a vztahy, které utváří dojmy z vlastního těla. Dítě tak již nevnímá své tělo jen pomocí smyslových orgánů, ale také podle různých fyziologických změn (napětí těla, tlak v žaludku, ve svalech apod.). Vědomí **sociálního já**, jako vědomí vlastní jedinečnosti, kontinuity a identity se začíná formovat u dětí přibližně věku 2 – 2 ½ roku. A dítě na základě sociálních zkušeností začíná vnímat svou osobu jako bytost sociální⁴.

E. Ericsson (In Balcar: 1983, s. 159) ve svém pojetí vývojových stádií⁵ demonstruje vývoj sebepojetí následujícími zjednodušenými výroky, které ovšem obsah vyvíjejícího se obrazu o sobě nevyčerpávají zcela:

- 1) Batolecí věk: „Jsem to, co mohu svobodně dělat“
- 2) Předškolní věk: „Jsem to, co učiním“
- 3) Školní věk: „Jsem to, co dovedu“
- 4) Dospívání: „Jsem to, čemu věřím“
- 5) Mladá dospělost: „Jsem to, co miluji“
- 6) Střední věk: „Jsem to, co poskytuji“
- 7) Období zralosti: „Jsem to, co po mně zůstane“

---

⁴ Vývoj procesu, změny dítěte z „biologického individua“ na lidskou společenskou bytost popisuje G.H. Mead (1934)

⁵ započato třetím rokem života dítěte, kdy je již připraven základ sebepojetí vztahovým odlišením já – ty a osoby - předměty

Při zdůrazňování významu rodiny pro vývoj zdravého sebezpojetí jedince musíme zmínit i význam zdravého sebezpojetí pro jedince samotného.

Stěžejní význam vidí odborná literatura v působení „já“ jako ustáleného, vztažného bodu, který slouží jako nástroj orientace v osobním životě. P. Říčan (2007) označuje obraz sebe za nejdůležitější součást jakési osobní mapy světa, na kterou zaostřujeme svou pozornost, kdykoliv se v životě rozhodujeme či o něco usilujeme. Sebezpojetí můžeme tedy označit jako nástroj orientace.

Setrvačná činnost v duševní činnosti člověka, jakýsi stabilizátor činnosti, to je další úloha, kterou sebeobraz zabezpečuje a ke které je nezbytně potřeba. Ačkoliv bylo v předchozím řečeno, že sebeobraz se neustále mění a vyvíjí v závislosti na okolních podmínkách a podmínkách, jsou zde přesto uplatňovány tendence, které mají vést k jednotě a odpírání změn. Jistá stálost, po které duše touží, poté zabezpečuje ještě spolehlivější vodítko pro orientaci a jednání, které by neustálé měnění sebeobrazu nezabezpečovalo v plném rozsahu. Je tedy potřeba jistý soulad mezi změnou a stálostí a pro život nejúčelnější postupný vývoj obrazu o sobě v závislosti na skutečně podstatných a závažných změnách zprostředkovaných skutečností.

2.5 Shrnutí

Rodina hraje v utváření dětského sebezpojetí ústřední úlohu, jelikož zkušenosti s druhými lidmi jsou pokládány za nejdůležitější vlivy. První zkušenosti tohoto druhu poskytují dítěti právě jeho rodiče a dítě začíná na sebe postupně pohlížet tak, jak na něj pohlížejí oni - dvě nejdůležitější osoby v jeho životě. I stereotypy, jimž se dítě doma učí, ovlivňují příznivost obrazu i jeho obsah. A ačkoliv má dítě již v určitém věku obraz o sobě samém ustálený a odolný vůči dalším změnám, přece se stále v odezvách druhých na jeho osobu může „vidět“.

(Balcar, 1983).

Sebezpojetí dítěte je tak zásadně formováno sociálně zprostředkovanými reakcemi z jeho okolí - rodiny. Obraz, který si dítě vytváří o svých schopnostech, předpokladech a možnostech, je takřka beze zbytku vytvářen těmito reakcemi - jiný zdroj informací dítě vlastně nemá. Základní rysy osobnosti jsou také vytvářeny právě zde a jsou neodmyslitelně závislé na obraze sebezpojetí a sebehodnocení, které rodina dítěti sděluje.

Je vidět, že rodina se tak podstatným způsobem podílí na vytváření základu osobnosti dítěte a na jeho dalším vývoji. Následující kapitola se tak bude věnovat právě tématu rodiny, která hraje v procesu utváření osobnosti tak velkou roli.

3. RODINA

„Rodina je jednou z nevyhnutelných podmínek štěstí.“

Lev Tolstoj

Rodinu lze považovat za jednu z nejstarších základních společenských skupin, která má pro dítě nezastupitelné a nenahraditelné postavení. V jednom ze svých hlavních poslání poskytuje člena rodiny péči a ochranu, a to zvláště v obdobích, kdy není schopen se o sebe postarat. Umožňuje mu jeho tělesnou, duševní, duchovní existenci a rozvoj, dává mu pocit jistoty a bezpečí, pocit domova v kruhu svých nejbližších. Podle potřeby se světu kolem otvírá, ale též se mu zavírá, vytváří v sobě sama svůj vlastní svět.

Rodinné prostředí je ideálním místem pro stimulaci příznivého rozvoje dětí, zázemím, v němž trvale prožívají city solidarit, přátelství, sympatie, lásky, bezpečí, jedním slovem - domovem. Není to jen zařízený prostor, který slouží za více či méně kulturní obydlí. To je především sociální prostředí, maximálně polidštěný prostor, proteplený nejdůvěrnějšími a nejvroucnějšími vztahy lidí, kteří jsou nejbližší, neopakovatelní a nenahraditelní (Kučerová 1996, s. 188).

Za předpokladu normálního fungování má rodina výsadní postavení pokud jde o uspokojování jeho základních psychických potřeb⁶, které musí být v náležité míře a v pravý vývojový čas uspokojeny, aby se dítě mohlo vyvíjet ve zdravou osobnost. Je tomu tak mimo jiné také proto, že soužitím s dítětem jsou do značné míry uspokojován i základní psychické potřeby rodičů a ostatních rodinných vychovatelů (Matějček, 1992, s.28). „Pro jedince by

---

⁶ 1) Potřeba stimulace, tj. náležitého přívodu podnětů co do množství, kvality a proměnlivosti. Uspokojení této potřeby vede organismus k aktivitě. 2) Potřeba smysluplného světa. Uspokojení této potřeby umožňuje dítěti učit se, nabývat zkušenosti, přizpůsobit se životním podmínkám, osvojovat si účelně pracovní postupy i strategie společenského chování atd. 3) Potřeba životní jistoty. Uspokojení této potřeby zbavuje člověka úzkosti, dodává mu pocit bezpečí a umožňuje mu cílevědomou aktivitu poznávací, pracovní, společenskou. Je naplňována především v mezilidských citových vztazích. 4) Potřeba pozitivní identity, vlastního já, znamená pozitivní přijetí sama sebe a své společenské hodnoty. Patříčná sebeúcta i patřičné sebevědomí jsou podmínkou uspokojivého zařazení ve společnosti. 5) Potřeba otevřené budoucnosti, naděje a životní perspektivy. Umožňuje uspokojivé prožívání osobního běhu života. Ztráta životní perspektivy (uzavřená budoucnost) vede k zoufalství (Langmeier, Matějček, 1974).

měla být tedy rodina jako primární skupina především emocionálním zázemím, pilířem bezpečí a jistoty, stimulace, podnětů a uznání, místem elementárních zkušeností a základnou pro vstup do společnosti.“ (Havlík, Kořa, 2002, s.68).

Je potřebné si také uvědomit, že rodina není jen vnějším prostředím dítěte, ale že také vstupuje svou atmosférou do jeho nitra a že nitro dítěte utváří a formuje. To je velmi podstatným faktem, protože jedinec se bude hodně dlouho dívat na sebe sama, na události, které prožívá očima své rodiny a především svých rodičů.

Neplní-li však rodina některá z výše uvedených poslání, ohrožuje tím jedince a jeho další vývoj, který může nabývat trvalejších následků a může zasáhnout člověka na nejcitlivějších místech. Vzpomínky na rodinu jako na místo poznamenané bolestivými, traumatickými a smutnými zážitky, narušuje představu o možnostech realizace krásného, šťastného, bohatého a naplněného života. Jedinec pak potřebuje vynaložit daleko větší úsilí a potřebuje daleko více pomoci, aby si začal věřit. Aby o představě fungující rodiny nepochyboval a nenechal si cestu k ní kazit obavami, že každá snaha stejně nepovede k cíli (Helus, 1984).

3.1 Definice rodiny

I přes výše uvedenou stručně nastíněnou charakteristiku rodiny, je přesná definice pojmu rodina složitá a komplikovaná. Podle L. Šulové (1998) je vymezení pojmu rodina téměř nemožné. Autorka uvádí hned několik důvodů, proč k tomuto dochází. Jedním z nich je fakt, že rodinu se pokouší definovat různé vědní disciplíny. „Sociologie preferuje pojem sociální instituce nebo malá sociální skupina, sociální psychologové dávají přednost pojmu primární skupina před institucí, pedagogové zdůrazňují výchovně-socializační funkci rodiny, ekonomové považují rodinu především za výrobní nebo společenskou jednotku.“ (Kraus, Poláčková, 2001, s. 78).

Pro komplexnější pohled na rodinu uvedu definice ze dvou vědních oborů, které na rodinu nahlízejí z rozdílnějších úhlů pohledu, ale nevybočují z mého vlastního chápání rodiny.

Na poli sociologie výchovy vymezují J. Koťa a R. Havlík rodinu jako „nejdůležitější společenskou skupinu a instituci, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje.“ (Havlík, Koťa, 2002, s. 67)

Podle psychologického slovníku P. Hartla a H. Hartlové je rodina univerzální skupinou, kde probíhají významné sociálně-psychologické jevy v životě jedince, umožňuje mu vytvořit důvěru v sebe, motivačně volní charakteristiky , postoj k sobě samému a pevné sociální vazby emocionálně opěťovaných vztahů. (Hartl, Hartlová, 2000, s. 303)

3.2 Znaký současné rodiny

Domov a s ním rodina je nesmírně vzácná a důležitá věc. Dobrý domov je jednou z podmínek šťastného dětství a šťastné dětství je jednou z podmínek pro dobré, zdravé utváření lidské osobnosti. Rodina „chrání své členy, nemění svůj tvar, vnitřní uspořádání ani habitus a změny v svém okolí vyrovnává. Svou stabilitou dynamiku umožňuje a v jistém smyslu i podporuje, protože brání společenský systém před chaosem a zhroutilím.“ (Možný, 2006). A tak i přes známky jisté vývojové krize⁷ zůstává rodina zásadní sociální institucí s důležitým článkem v životě společnosti.

Jelikož se v bakalářské práci budeme zabývat pochybeními, ke kterým v současné rodině a rodinné výchově dochází, považuji za žádoucí uvést některé charakteristiky a obecné znaky, které jsou právě pro rodinu současnosti vlastní.

Pod termínem současná rodina máme tedy na mysli ty rysy rodiny, kterými se odlišuje od rodiny nesoučasné - tedy rodiny někdejší, která je dnes již spíše výjimkou. Autoři se co do vymezení znaků současné rodiny různí, či se jejich popisy současné rodiny liší šíří a obsáhlostí svého popisu.

---

⁷ Příčiny úvah o krizi bývají různé. Uvádí se především vysoký koeficient rozvodovosti ve většině vyspělých zemích, často spojovaný s nízkým věkovým průměrem novomanželů, bytové problémy, ekonomické změny, relativně větší ekonomická nezávislost žen, existence dvoukariérových manželství s potřebou nových forem dělby práce a současnou redefinicí tradiční mužské role, zhoršování interpersonálních vztahů v rodině (Janiš, Svatoš, 1998, s. 45).

Z. Helus (2007, s. 137-138) charakterizuje současnou rodinu pěti znaky. Současná rodina je podle něj **rodinou nukleární (jádrovou)** a tvoří ji několik málo lidí, kteří tvoří zároveň její jádro. Jádro tvoří manželská nebo partnerská dvojice- autor používá termínu **rodina manželská**. Tímto tvrzením můžeme současně říci, že současná rodina je **rodinou dvougenerační** a pozůstává z generace otce a matky a generace dětí. Dalším charakteristickým znakem je proměna **intimně-vztahové roviny** a fungování rodiny jako soukromého prostoru se silnou centrální vztahovou zónou, protknutou citovou blízkostí. Pojmem **privátní individualizace** je v tomto pojetí současné rodiny poslední charakteristikou. Pod tímto pojmem si můžeme představit vývoj jedince jako svébytné bytosti, který můžeme popsat znaky typickými pro individualizaci. Vymanění z pout tradice, historicky předávaných zvyků a závazků, majetkových a profesních předurčeností a možnosti rozhodovat se, volit a nést odpovědnost za své rozhodnutí. Každá individualizace je ale riskantní výdobytek, proto také s privátní individualizací musíme mluvit o vzrůstajícím vlivu společenské kontroly, která do života rodin zasahuje.

B. Kraus (2001, s. 83) doplňuje výčet znaků současné rodiny o několik důležitých momentů a skutečností. Jsou jimi snižování stability rodiny a velký nárůst rozvodovosti, prodlužování délky života a tím i trvání rodiny po odchodu dětí z domova. Zejména se pak prodlužuje doba, kdy obě generace žijí ve společné domácnosti. Kvůli zvýšeným nárokům na čas rodičů strávený v zaměstnání, se zkracuje také čas trávený s dětmi a ostatními členy rodiny. Z toho důvodu přejímají i sociální instituce některé funkce rodiny a v kompetencích rodiny zůstává jen část z nich.

3.3 Funkce rodiny

Rodina se neustále vyvíjí, pohybuje se v určitém společenském prostoru a tak i její funkce nezůstávají stejné, ale v průběhu času dochází k jejich změnám. Některé funkce zanikají, jiné se mění, transformují, rozšiřují či vznikají funkce úplně nové. „Nároky a požadavky na rodinu v dnešní rozpadající se industriální společnosti stále vzrůstají. Důsledkem je, že své funkce plní jen nedostatečně. Na druhé straně současná doba posílila význam rodiny jako útočiště před veřejným světem, rodinné prostředí se více než dříve stává

protiváhou veřejného prostoru. Zejména v sociálně slabém prostředí rodina často vystupuje jako jediný opěrný bod, kam se její členové, především děti, mohou uchýlit. Je tedy stále nenahraditelnou institucí, protože nejlepším způsobem spojuje specifické a univerzální – bez osobního, angažovaného zaujetí rodičů na osudu potomků by se děti vychovat nedaly a bez respektu k danému stavu společnosti a jejím potřebám také ne.“ (Matoušek, 1997)

Je nepochybné, že rodina ztratila mnoho svých původních funkcí. „Přestala být skupinu výrobců, rozšiřuje se stravování mimo rodinu a také další služby jsou postupně zajišťovány jinde, vzrůstá péče školy a mimoškolních zařízení o výchovu dětí, také volný čas(zejména mládeže) se do značné míry realizuje mimo rodinu.“ (Čáp, 1993, s. 272) Zachovala si ale dvě základní: funkci prvotní socializace dětí a emocionálně psychologické stabilizace osobnosti dospělých.

I přes proměnlivost funkcí a jejich širokou paletu se většina autorů shoduje na čtyřech základních funkcích, které rodina vůči svým členům plní. Jedná se o **funkce biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomické, socializačně-výchovné a funkce emocionální.**

a) Biologicko-reprodukční funkce má význam nejenom pro jedince, ale také pro společnost jako celek. Rodina zabezpečuje udržení života tím, že přivede na svět nového jedince a tím napomáhá společnosti udržet perspektivy svého rozvoje, jelikož společnost potřebuje pro svůj růst stabilní reprodukční základnu. Narozením nového jedince začínají nové starosti i radosti a rodina začíná vůči jedinci plnit i nezastupitelnou funkci biologickou. Stará se o něj, uspokojuje jeho nejzákladnější biologické a psychické potřeby a zabezpečuje co nejpríznivější podmínky pro jeho život a další rozvoj. V neposlední řadě také uspokojuje potřebu pokračování rodu.

b) Sociálně-ekonomická funkce. Rodina je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti. Členové rodiny se zapojují do výrobní a nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání. Často je sama přímo výrobní jednotkou (společná práce v zemědělském hospodářství nebo v řemeslné výrobě). Rodina se dále jako celek stává zejména významným spotřebitelem, na němž je současný trh závislý. Řada rozhodnutí, týkajících se finančních a materiálních prostředků, se zde následně realizuje a přerozdělování v rámci rodiny má tak významný sociální charakter. Rodina vystupuje tedy jako autonomní systém s prvky solidarity. (Kraus, Poláčková, s. 80)

c) Funkce emocionální se stává zvláště významnou základní funkcí rodiny v oblasti poskytování citového zázemí, pocitu bezpečí a jistoty svým členům. Životní jistoty více než ve vnějších vazbách tkví ve vazbách vnitřních a tak by emocionální funkce v rodině měla být citovým zázemím pro všechny členy rodiny. Jelikož není vázána na věk členů rodiny, je potřebná v různých podobách jak pro děti, tak pro dospělé.

d) Socializačně-výchovná funkce rodiny spočívá v opravdovém zájmu o dítě, v jeho výchově, v umožnění dítěti rozvíjet své schopnosti a v celkovém připravení dítěte pro samostatný vstup do společnosti. Jedná se tu také o přijetí dítěte takového, jaké je a porozumění dětským potřebám, požadavkům, ale i vývojovým stádiím. Rozvíjet všechny jeho schopnosti a možnosti, přičemž vždy prosazovat jeho zájem a prospěch, ochraňovat dítě před nebezpečnými životními situacemi a i tak jej připravit na střet s nimi. V případě selhávání této funkce je dítě vážně ohroženo na dalším vývoji, je proto mnohdy nezbytná vnější intervence, ať již formou odborné pomoci celé rodině nebo samotnému dítěti.

Rodina plněním uvedených funkcí zároveň dává předpoklady k uspokojení důležitých potřeb dětí i dospělých: potřebu sociálního styku a komunikace, vzájemné pomoci, lásky, jistoty, dosahování individuálních a skupinových cílů, nalézání a realizování životního smyslu. Na druhé straně rodina může vyvolávat náročné životní situace a může hluboce frustrovat děti i dospělé, v některých případech podporuje malaadaptivní až patologický vývoj osobnosti, např. nežádoucím postojem k dítěti a způsobem výchovy. (Čáp, 1996)

Selhává-li rodina v některé ze svých funkcí, zejména ve funkci emocionální a výchovné, má to nepochybně negativní dopad na dítě a hovoříme o tzv. **dysfunkční rodině**

3.4 Rozdělení rodin z hlediska funkčnosti

„Všechny šťastné rodiny jsou si navzájem podobné, každá nešťastná rodina, je nešťastná svým vlastním způsobem.“

Lev Tolstoj

Pojem funkčnosti rodiny je pro tuto práci velmi důležitým pojmem, neboť to může být právě dysfunkční rodina, kde dochází k obrovským pochybením v rodinné výchově či je zde výchova zanedbávána úplně. Je jisté že funkční rodina by měla být z hlediska zdravého vývoje dítěte tím pravým, správným místem a útočištěm. Jak uvidíme v další části práce, tak tomu tak nemusí vždy být a i ve funkčních rodinách k méně či více závažným pochybením v oblasti výchovy dochází.

O. Matoušek (2003) používá pojmy typu normální rodina, harmonická rodina, zdravá rodina či rodina neklinická pro označení rodiny, která plní své funkce. Psychologové zkoumající funkčnost rodin během výzkumů zjistily mnoho obecných poznatků.

V dysfunkční rodině panuje obecně atmosféra nedůvěry, jsou v ní přítomny silné negativní emoce. Snaha jednotlivců uspokojovat v rodině své potřeby je rodinou odmítána a označována jako neopodstatněná. Role v rodině jsou nejasně vymezeny a odpovědnost je rozptýlená. Naproti tomu ve funkčních rodinách je atmosféra přátelská a otevřená, její členové si navzájem důvěřují. Role v rodině jsou stabilně rozděleny a mezi manžely či partnery je pevná koalice a rovnocenný vztah. Je respektováno právo jednotlivce na soukromí a zároveň existuje bezpečný prostor pro sdílení pocitů a očekávání.

Pokud se podíváme na stav emoční atmosféry v dysfunkčních rodinách, tak zjistíme, že je velmi negativní. Škála projevů je od ironizování až k otevřenému útoku. Rodina bývá často bezcitná i k členům, kteří otevřeně vyjadřují krajní frustraci.

Ve funkčních rodinách je atmosféra pozitivnější. Jednotliví členové jsou více emocionálně uspokojováni a vyhledávají emocionální kontakt s jinými členy. Každá rodina má vlastním způsobem kódovanou sadu nonverbálních vyjadřování, při jejímž používání se pozitivní emocionální hladina zvyšuje, i když samotný obsah řeči může být ironický.

Vrátíme-li se o kapitolu zpět k funkcím, které by rodina měla vzhledem ke svým členům plnit, napadne nás, že jde často o ideál, který se neslučuje s praxí, jelikož každá rodina již někdy prošla byť jen krátkodobou krizí, kdy byly některé z jejích funkcí dočasně vyřazeny z chodu. Jsou ovšem i rodiny, které tyto krize nepřekonají či se do nich opakovaně dostávají. Z tohoto popudu rozděluje Z. Helus (2007) rodiny **z hlediska funkčnosti** do pěti skupin:

- 1) **Rodiny stabilizačně funkční:** Rodiny, které zajišťují svým dětem kvalitní socializační podmínky.
- 2) **Funkční rodiny s přechodnými, více či méně závažnými problémy:** Tento typ rodin je početně nejvíce zastoupen. Problémy se v rodině vyskytují, ale členové rodiny jsou schopni je řešit, většinou vedou ke zpevnování rodiny. Ohrožení některých funkcí rodiny v její krizové fázi si její členové uvědomují a jednají takovým způsobem, který povede ke stabilizaci situace a nápravě věcí. Příkladem problémů mohou být konflikty v důsledku zhoršených finančních či bytových poměrů, zasahování prarodičů do života rodiny či dočasných manželských krizích.
- 3) **Rodiny problémové:** Jde o rodiny, které nemají dočasné problémy, nýbrž o stav, kde je již zproblematizováno plnění jejich funkcí (viz. funkce rodiny). Členové rodiny prožívají krizi a je ohroženo další fungování rodiny.
- 4) **Rodiny dysfunkční.** V těchto rodinách jsou dlouhodobě, vážně a dlouhodobě narušeny funkce. Situace je již tak vážná, že ji rodina nedokáže sama řešit a bývají ohroženy i děti. Je nutno zásahů vnějších institucí. Problémové bývá ale poté to, aby se rodina radami a opatřeními řídila. Příkladem mohou být rodiny zatížené alkoholismem, rodiny přetížené vleklými se krizemi, rodiny se špatnou bytovou a finanční situací či rodiny zatížené psychickými či jinými poruchami.
- 5) **Rodiny afunkční:** Podle Z. Matějčka (1992) označení afunkční znamená, že rodina neplní vůči dítěti svůj účel a dítě vyloženě ohrožuje. Bývá tomu v rodinách, kde s hromadí různé patologické projevy, kde nezáměr o dítě přerůstá v nevraživý nebo nenávislný postoj vůči němu.

3.5 Shrnutí

Rodina je i přes svou neustálou proměnlivost ideálním místem pro výchovu dětí, žádná jiná instituce ji v plné míře nedokázala nahradit. Pokud spadá rodina do kategorie

funkčních a plní náležitě všechna svá důležitá poslání, o kterých bylo v této kapitole hovořeno, dává dobré předpoklady pro dobrou výchovu dítěte a činí ji snadněji zvládnutelnou právě díky těmto vhodným podmínkám. Plně fungující rodina by tak měla dítěti dát prostředí hlubokého porozumění, důvěry, náklonnosti a dítě by zde mělo být správně rozvíjeno. Ale ani plně funkční rodiny zárukou kvalitní výchovy nejsou a i v těchto rodinách dochází k výchovným pochybením, kterým se budeme věnovat v následujících kapitolách. Dysfunkční rodiny mají startovní pozici pro vhodnou a rozvíjející výchovu daleko ztíženější, jelikož se velmi často věnují pro ně primárnějším starostem, které sahají mnohdy k samotnému ekonomickému přežití či zachování fyzického zdraví svých členů.

V další části práce se zaměříme na rodiny, které alespoň v relativně uspokojivé míře své funkce zastávají a dávají tak rodičům široké spektrum možností voleb a rozhodování, jak své děti vychovávat. Následující kapitola se tak bude věnovat výchově samotné, její definici, determinaci a z teoretického hlediska budou popsány základní typy výchovných postojů, stylů a forem vedení. Bude tak poskytnuta základní orientace v oblasti rodinné výchovy, po které bude následovat téma konkrétních pochybení v rodinné výchově.

4. RODINNÁ VÝCHOVA A DÍTĚ

4.1 Význam dítěte pro rodinu

Během posledního století došlo k výrazné psychologizaci a emocionalizaci rodinných vztahů, zejména v oblasti soužití dospělých s dětmi. Máme na mysli zejména oblast uspokojování osobních psychických potřeb dospělého člověka právě pomocí soužití s dětmi.

Podle výzkumných zjištění (Dytrych, Matějček, Schiller, 1975), kde byla zkoumána i otázka hlavního důvodu proč mít děti, byly dle odpovědí oslovených matek zjištěny čtyři hlavní následující důvody:

1. náplň života	34%
2. uspokojení citových potřeb	22%
3. náplň a pouto manželství	19%
4. zábava a radost s dítětem	25%

Dítě má hodnotu samo o sobě a přináší rodiči jisté uspokojení duševních potřeb. Přináší jim stimulaci, nové poznatky, zkušenosti, smysl života, citovou vázanost, změnu společenského statusu a výhled do budoucna.

Základní biologické⁸ a psychické potřeby⁹ jsou podle výzkumů tedy nejhlubšími motivačními zdroji chování a tedy zároveň i největšími motivačními zdroji, proč rodiče po dítěti touží.

Podíváme-li se tedy na hodnoty jako na prostředky k uspokojení těchto základních lidských potřeb, vyvstane logická otázka, zda skutečnost mít dítě u mnoha rodičů tyto potřeby opravdu uspokojuje, či naopak jejich uspokojování blokuje. Jsou mnozí rodiče, u nichž dosahuje míra uspokojení potřeb vedoucích k rozhodnutí mít dítě stejné úrovně jako neuspokojení z tohoto rozhodnutí. U těchto rodičů poté vzniká vnitřní konflikt, který se jeví

---

⁸ biologické (primární, vrozené) - potřeba dýchání, potravy, bezpečí, spánku, sexuální

⁹ viz. podle 1. kapitola

následně jako ambivalentní postoj navenek směrem dítěti, který se projeví přinejmenším v nepříliš vřelém chování.

4.2 Rodinná výchova

Výchovu jako takovou můžeme obecně považovat za proces – a to proces sociální, kterým se lidský jedinec stává kulturní a společenskou bytostí. Výchovou dítěte rozumíme úmyslné či neúmyslné ovlivňování, které se děje prostřednictvím především dospělých členů rodiny - tedy rodiči, prarodiči či popřípadě dalšími příbuznými. Velký vliv mají ovšem také členové mladší - sourozenci. Úmyslně opomeneme působení ostatních činitelů - od dětských zařízení, školy, známých až po hromadné sdělovací prostředky. Výchovné působení, které v rodině většinou převažuje, můžeme nazvat záměrné, úmyslné. Jde tedy o cílený úmysl, kdy si své působení jako vychovatele uvědomujeme.

Abychom uvedli alespoň jednu z odborných definic výchovy, použiji definici J. Pelikána (1995), který definuje velmi blízce mému chápání výchovu jako *„cílevědomé a záměrné vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi stimulujících jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností“*.

4.3 Způsob výchovy v rodině - determinace způsobu výchovy

Způsob výchovy¹⁰ v rodině zahrnuje celkovou interakci a komunikaci dospělých - rodičů, vychovatelů s dítětem. Projevuje se volbou a způsobem užití výchovných prostředků, postupů, metod a tomu odpovídajícím prožíváním a chováním dítěte. To následně opět ovlivňuje prožívání a chování dospělého. Způsob výchovy vyjadřuje to podstatné ve výchově,

---

¹⁰ Způsob výchovy v rodině působí na celou osobnost dítěte a ta opět jako celek odpovídá na výchovné působení rodičů, do určité míry je ovlivňuje. Různé subsystémy osobnosti dítěte vstupují do vztahu v odlišné míře a formě, a to ve specifických vztazích k různým složkám způsobu výchovy. (Čáp, 1996, s. 191)

co bezprostředně ovlivňuje volbu dílčích prostředků či postupů. Tím nejpodstatnějším ve výchově je emoční vztah¹¹ a způsob výchovného řízení.¹²

Tradičně zjednodušeně se často užívá termínu způsob výchovy k označení způsobu výchovného působení dospělých na děti. V tomto případě je nezbytné zdůraznit nedílné sepětí výchovného působení s odpovídajícím prožíváním a chováním dětí. (Čáp, 1996, s. 135-136)

Rodič, aniž by studoval učebnice pedagogiky, psychologie, didaktiky a nesčetných příruček, jedná ve výchově tak, jak v dané chvíli považují za adekvátní a pro danou chvíli přijatelné. Je to naprosto logické a troufnu si říci, že přirozené a lidské. Přesto existují určité faktory, které rodiče při výchově ovlivňují a které jim „vtiskávají“ tón toho, jak budou své děti vychovávat.

Podle dosavadních poznatků učiněných v psychologických studiích se hovoří o třech hlavních skupinách podmínek ve vzájemné interakci, které způsob výchovy ovlivňují. Jsou jimi¹³:

- 1) osobní vlastnost a zkušenosti vychovávajících
- 2) vlastnosti a zkušenosti vychovávaných dětí, jejich chování a působení na dospělé, kteří se je snaží vychovávat:

---

¹¹ Dimenzi emočního vztahu tvoří kladná a záporná komponenta. Rodiče v různé míře dítě přijímají, projevují mu lásku a kladné citové vztahy, ale také mohou projevovat citový odstup, odměření až odmítání dítěte. Podle míry převažujících projevů pak lze vyvodit základní formy emočního vztahu. Emoční vztah také souvisí s úctou k osobnosti, obecněji hodnocení člověka. Kladný emoční vztah k dítěti ve výchově souvisí s humanistickými názory a postoji, které formuloval J. A. Komenský. Podle něho má každé dítě bez rozdílu vysokou hodnotu a zaslouží si úctu. Somatické a psychické nedostatky dítěte jsou pak podle J.A Komenského zpravidla výsledkem nešetrného zacházení a nesprávného působení vychovatelů. Děti se poté vyvíjejí nepříznivě, pokud se s nimi podle jeho slov zachází bez úcty „jako s hovědí“ (Čáp, 1996).

¹² Každá výchovná situace předpokládá, že jsou na dítě kladeny určité nároky, požadavky a dospělými bývá určeno, zda a jak budou tyto požadavky kontrolovány. Dimenzi řízení charakterizuje komponenta požadavků a komponenta volnosti. Míra a rozsah požadavků, způsob jejich kladení a stupeň kontroly či volnosti dítěte pak vytvářejí základní formy výchovného řízení, kterými jsou: a) silné řízení, které tvoří množství úkolů, požadavků a nároků a je patrná jejich důsledná kontrola b) střední řízení, které charakterizuje přiměřená míra nároků a požadavků a jejich kontrola; c) slabé řízení je typické minimem požadavků a úkolů či cílů bez důslednější kontroly ad) rozporné řízení zahrnuje množství požadavků, ale bez příslušné kontroly (Gillnerová, 2004).

¹³ Velmi významnou skupinu determinant je skupina podmínek zahrnující momenty mezoprostředí a makroprostředí. Na sociologickou a historickou podmíněnost různých způsobů výchovy výrazně upozornil již v roce 1939 K. Lewin svým výzkumem, který byl inspirován pozorováním nápadných rozdílů výchovy v Německu a v USA. Ukázalo se, že způsob výchovy je ve vztahu vzájemného působení s širšími sociálními a přírodními podmínkami: na jedné straně je těmito podmínkami ovlivňován, na druhé straně formován požadovanými vlastnostmi u dětí a přispívá k upevňování daného společenského systému.

- 3) společenskohistorické podmínky od ekonomických a kulturních až po výchovné tradice země, rodiny, školy atd.

Za velmi silný vliv považujeme tedy zkušenosti dospělého s výchovou, kterou sám jako dítě zakusil v rodině či ve škole. Dochází k jevům, kdy rodič bere jako jedinou možnou a správnou tu formu výchovy, která byla v jeho rodině. Jde většinu o bezděčné a nevědomé napodobování, ale v některých případech uvědomělé až programové. Na druhé straně dochází ke změnám navykklých způsobů výchovy z rodiny, kdy vychovávaný tyto modely považuje za negativní, má s nimi neblahou a často bolestivou zkušenost a chce se vyvarovat traumatizování vlastního dítěte.

Ani děti nejsou samy pasivními objekty výchovy, ale ovlivňují značnou měrou chování svých vychovatelů. To funguje v dobrém případě tak, že dospělý si může vzít z chování dítěte zpětnovazebnou informaci o tom, jak se mu určitý výchovný krok povedl a jaká na něj byla odezva. Může ale bohužel docházet a často dochází k tomu, že sociální interakce mezi dítětem a rodičem neprobíhá konstruktivním způsobem a dospělý přijímá reakci dítěte jako frustrující a přinášející zklamání, na kterou poté reaguje jednou z navykklých technik chování. Namísto rozvoje osobnosti dítěte realizuje jednu z nevhodných forem způsobů výchovy, která komplikuje vývoj dítěte.

4.4 Výchovné postoje rodičů

Osobnost vychovatele má ve vztahu k dítěti nezměrnou moc v porovnání s tím, jakou moc má dítě nad rodiči zejména v prvních letech svého života. Svým celkovým chováním, výchovnými postoji a výchovným jednáním ovlivňují život dítěte více, než si sami mnohdy uvědomují. Sebepojetí dítěte se formuje již od prvního roku života a odráží především jeho pojetí druhými osobami. Tedy, jak mě hodnotí rodiče, takový také jsem.

Výchovné postoje rodičů se tvoří ve složitém vývojovém procesu, souvisejícím s celým vývojem osobnosti vychovatele. V jejich utváření působí vlastní zkušenosti z dětství, vztah k vlastním rodičům a vychovatelům, dosavadní citový a psychosociální vývoj, inteligence a vzdělání, osobní systém hodnot a ideálů, ale i všechny konflikty, napětí, úzkosti, jimiž ve vztahu k dítěti vychovatel prochází.

Výchovné postoje rodičů k dítěti se ukazují v přímém chování, v zacházení s dítětem či ve výchovných praktikách. S postupujícím věkem dítěte a kognitivním vývojem (a tedy vyšší schopností sociální analýzy sociálního prostředí), je působení rodičovských postojů stále závažnější¹⁴.

Do výchovných rodičovských postojů lze zahrnout nejen výchovnou strategii a ideologii- jak dítě vychovávat, za jaké chování trestat či odměňovat, jaké mají být jeho vztahy a závazky k rodině, ale i postoje rodičů k druhým lidem a jejich světový názor.

Podle četných výzkumů a dílčích poznatků se většina badatelů shoduje na názoru, podle kterého je nejdůležitějším aspekt v postoji rodičů k dítěti vyjádřen protikladem: láska, přijímání dítěte, kladný postoj k němu a naproti tomu zavržení dítěte, negativní postoj k němu, lhostejnost, chlad až nenávisť. Oba postoje najdeme v rozmanitých formách a odstupňováních, existují také jejich kombinace („dvojí vazby). Ambivalence se ve výrazných podobách ve svých účincích blíží spíše pólu nepříznivému k zavrhujičímu postoji. (Čáp, 1993)

Abychom danou oblast učinili přehlednější, uvedeme a popíšeme pouze základní typy nesprávných postojů, nebo těch, které jsou přinejmenším problematické a které pro nás budou z hlediska tématu bakalářské práce zajímavé. Tyto problematické výchovné postoje můžeme rozdělit do dvou skupin, jak jsme již dříve předeslaly. Jedny nesou výrazné znaménko plus, druhé mínus. Jedna strana tedy reprezentuje přijetí dítěte, druhá nepřijetí,. Tyto faktory můžeme doplnit mírou vysoké či nízké kontroly.

Do první skupiny patří postoje a praktiky, jako je zavrhování dítěte, lhostejnost, zanedbávání. Do druhé patří naopak výchova vyznačující se nadměrnou ochranou. (Matějček, 1992).

Nejdříve charakterizujeme výchovné postoje (Matějček, 1992), kde jednoznačně figuruje znaménko záporné. Jde o tyto výchovné postoje:

a) Výchova zavrhujičí

Velmi často se vyskytuje ve skryté formě. Dítě je často svou pouhou existencí životní nezdár, zklamání či jinou životní nepříjemnost, či nesplňuje z různých důvodů

---

¹⁴ Postižení některých postojů dítětem není vždy jen otázkou schopností rozumových. Např. empatie – která je v poslední době studována jako základ morálního citění, umožňuje dítěti velmi brzy vycítit př. hostilitu matky, její strach či úzkost (Kotásková, s. 27)

očekávání a ideály rodičů. Dítě, aniž by vědělo o svém provinění, je vědomě či nevědomě trestáno, zesměšňováno a zaháněno do postoje vzdoru, protestu, pasivity a rezignace.

b) Výchova zanedbávající

Stejně jako s výchovou zavrhuje se s výchovou zanedbávající setkáme častěji ve skryté formě, kdy má zanedbávání rozsah od lehkého a výběrového (pouze v některých vývojových potřebách), až po zanedbávání celkové a velmi hrubé. Školní prospěch zanedbávaných dětí bývá nerovnoměrně snížen a budí často klamný dojem sníženého nadání. Je to však způsobeno ponecháváním dětí na pospas svému osudu, nezájmem a nepodpořnou. Děti se adaptují na volný život bez povinností a školu poté přijímají jako přítěžující zlo. Velmi vzácně, ale přece, se dnes setkáme s vážnou zanedbaností v rodinách dětí, žijících na nízké socioekonomické úrovni a u rodin z jiné kulturní oblasti.

Následující problematické výchovné postoje nesou naopak znaménko plus (Matějček, 1992):

c) Výchova rozmazlující

„Znáte nejjistější prostředek, jak učinit dítě nešťastným? Přivykněte je tomu, aby dosáhlo všeho. Vaše dítě by nemělo dostat nic jen proto, že to chce, nýbrž jen proto, že to potřebuje.“

Jean-Jacques Rousseau

Principem rozmazlující výchovy je nezdravé citové lpění na dítěti. Rozmazlující rodiče jsou nadšeni každým přirozeným projevem dítěte a cílevědomě či podvědomě si přejí, aby dítě zůstalo stále tak dětsky roztomilé, což znamená současně i nedospělé a citově závislé. Ve snaze nedopustit odloučení od dítěte tak rodiče kladou na dítě příliš malé nároky a podřizují vše jeho přáním, náladám a stávají se tak dobrovolně jeho otroky. Tento výchovný postoj je nežádoucí zejména ve vztahu k osamostatnění dítěte a k jeho soužití s druhými lidmi, které bývá poté komplikovanější.

d) Výchova příliš úzkostná až protektivní

Dítě je pod vlivem toho typu výchovy permanentně ve stresu, stavu frustrace či subfrustrace základních psychických potřeb aktivity, volnosti poznávání, stimulace získávané vlastní iniciativou a vlastním přičiněním. Rodiče, kteří na dítěti přehnaně lpí, ho omezují v činnostech, které se jim jeví jako nebezpečné, ohrožující a neurotizují ho neustálým omezováním jeho vlastní aktivity. Dítě se pak dle temperamentového zaměření a životních okolností snaží tuto situaci překonat, nebo z ní uniknout. Některé děti naopak reagují útlumem či pasivním podřízením se.

Ke skupinám vychovatelů, kteří mají k těmto výchovným hyperprotektivním postojům sklon, můžeme zařadit rodiče věkově starší, prarodiče či rodiče pro které je dítě „vymodlené“.

e) Výchova s přepjatou snahou o dokonalost dítěte (perfekcionismus)

Perfekcionisticky vychovávané dítě je často nástrojem kompenzace rodičovské neuspokojenosti. Bývá velmi silně stimulováno a tlačeno do dovedení všech činností k dokonalosti, nebo alespoň k dokonalosti v jednom oboru, který si rodiče vysnili. Rodiče přenášejí na dítě svou touhu po určitých hodnotách, které se jim v životě nepodařilo dosáhnout a děti mají být právě nástrojem, který toto umožní. Přetěžování dítěte vede poté k podobným obraným postojům jako u výchovy úzkostné a projektivní.

f) Výchova protekční

Rodičům, kteří vychovávají své dítě s protekčním výchovným postojem, jde zejména o to, aby dítě dosáhlo hodnot, které oni sami považují za významné a důležité. Nutno zmínit, že jim již tolik nejde o způsob, jakým bude cíl dosažen a zda bude dítě dokonalé, ale o zejména o fakt, aby se dítě dostalo tam, kam oni sami si přejí. Rodiče tak odstraňují svým dětem z cesty překážky, které by jim je na cestě za cílem mohly brzdit či bránit jeho dosažení.

4. 5 Výchovné styly

V minulé kapitole jsme uvedli větší množství výchovných postojů rodičů. V praxi je ovšem velmi obtížné pracovat s tak velkým počtem postojů, jak potvrzují i autoři dotazníků, které tyto postoje zjišťují. V teorii se poté pro detaily často vytrácela a vytrácí podstata věci a proto se hledal menší počet základních postojů, na které by bylo možno převést postoje dílčí.

Základní **dimenze kladného-zavrhujícího** postoje se doplňuje jen několika málo dalšími, zejména **dimenzí řízení** (mírou požadavků a kontroly), popřípadě ještě **důsledností a nedůsledností**. Tím se rozlišování rodičovských postojů sbližuje s koncepcí způsobů- stylů výchovy.(Čáp, 1993)

Tyto styly výchovy považujeme za nutné uvést, jelikož se na ně budeme odvolávat v kapitole o Dotazníku rodičovského jednání a postojů pro adolescenty (ADOR, Matějček, 1983). Zde budeme pracovat se třemi následujícími typy faktorů: **Pozitivní zájem vs. hostilita, direktivnost vs. autonomie, důslednost vs. nedůslednost.**

Termín styl či typ výchovy vychází z tradice evropského kontinentu, zejména tradice střední Evropy. Většina autorů se shoduje na dvou až třech základních postojových dimenzích (Čáp. 1996), ze kterých budeme i my v bakalářské práci vycházet. Tyto základní postojové dimenze budou základem a nutností pro pochopení komplikovanějších a komplexnějších modelů výchovných stylů :

- 1) postoj kladný, láskyplný, akceptující - záporný, hostilní, chladný až zavrhující
- 2) postoj kontrolující - postoj poskytující dítěti autonomii, volnost, liberální postoj
- 3) eventuálně se doplňuje třetí postojová dimenze: důslednost- nedůslednost

Přesto, že jsme uvedli již 3 základní postojové dimenze, se kterými budeme dále pracovat, podíváme se i do historie a vývoje klasifikace výchovných stylů, abychom lépe pochopili, na jakém základě jsme došli k výše uvedeným faktům.

První zmíníme tradičně užívaný typologický model způsobu výchovy. Jedná se o model K. Lewina z roku 1939. Tato samotná typologie výchovných stylů nevycházela z poznatků o rodičovském chování, ale byla získána z pozorování stylu vedení v experimentálních dětských skupinách. K. Lewin a jeho spolupracovníci podaly výklad o

základních třech způsobech výchovy: **autoritativní¹⁵**, **liberální¹⁶** a **demokratický¹⁷** (**sociálně integrační**).

Obrázek 1. : typologický model

Na výzkum K. Lewina a jeho spolupracovníků navázalo mnoho psychologů a rozpracovali Lewinův model, který přes užitečnost svého schématu byl za krátkou dobu již nedostatečným.

Na překonání nedostatků typologického přístupu sloužilo obohacení stávajícího modelu výchovy o dvě nové komponenty (dimenze) - **dimenzi emočního vztahu a dimenzi řízení**. Šlo tedy o nový model- dvojdimenzionální, který má ovšem své nedostatky¹⁸ již v jednoduchosti každé dimenze. Tomuto modelu výchovy odpovídá př. pojetí E.S. Schaefera (1959), jehož dotazník se značně rozšířil.

- 1. dimenze emočního vztahu k dítěti:** láska, kladný postoj - nepřátelství, záporný, chladný, zavrhuující postoj
- 2. dimenze řízení:** autonomie, minimální řízení - přísná kontrola, maximální řízení

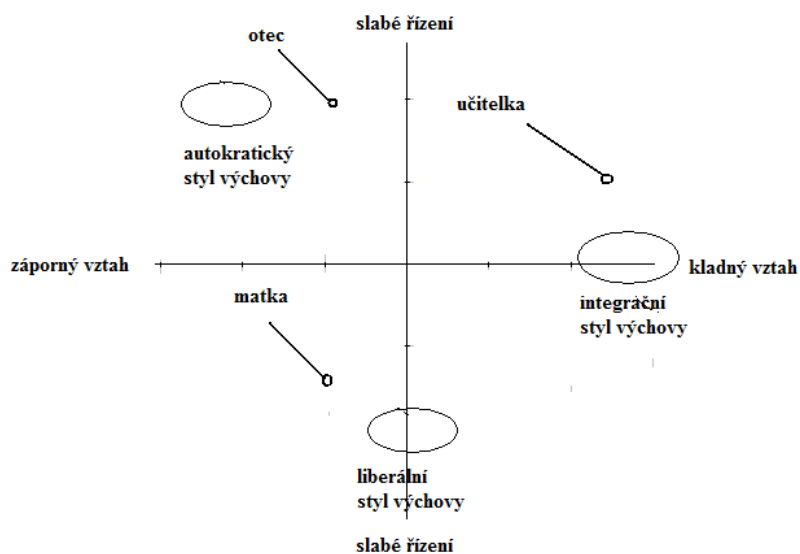
¹⁵ klade důraz na bezpodmínečnou poslušnost, podřízení dítěte autoritě rodiče, uposlechnutí všech příkazů a zákazů. Jde o výchovu, která je uplatňována panovačnými rodiči, projevuje se náročností, kontrolami, prosazováním požadavků, bez vřelosti a obousměrné komunikace. Je zde oceňována poslušnost, úcta k autoritě, práci, tradici, pořádku, milovnosti.

¹⁶ přikládá význam ponechání co největší volnosti dítěte bez omezování jeho vlastní aktivity. Tato výchova se projevuje citlivostí, zaměřeností na dítě, ale bez kladení jakýchkoli požadavků.

¹⁷ pokládá za nejdůležitější respektování dítěte jako samostatné bytosti s právem rozhodovat o sobě poměrně svobodně. Dítě však musí současně poznávat svou odpovědnost vůči druhým lidem v rodině i mimo ni. Rodiče jsou v tomto případě spíše spolupracujícími partnery. Klade se důraz na dosažení společně přijatelného řešení konfliktů a na význam společného rozhovoru

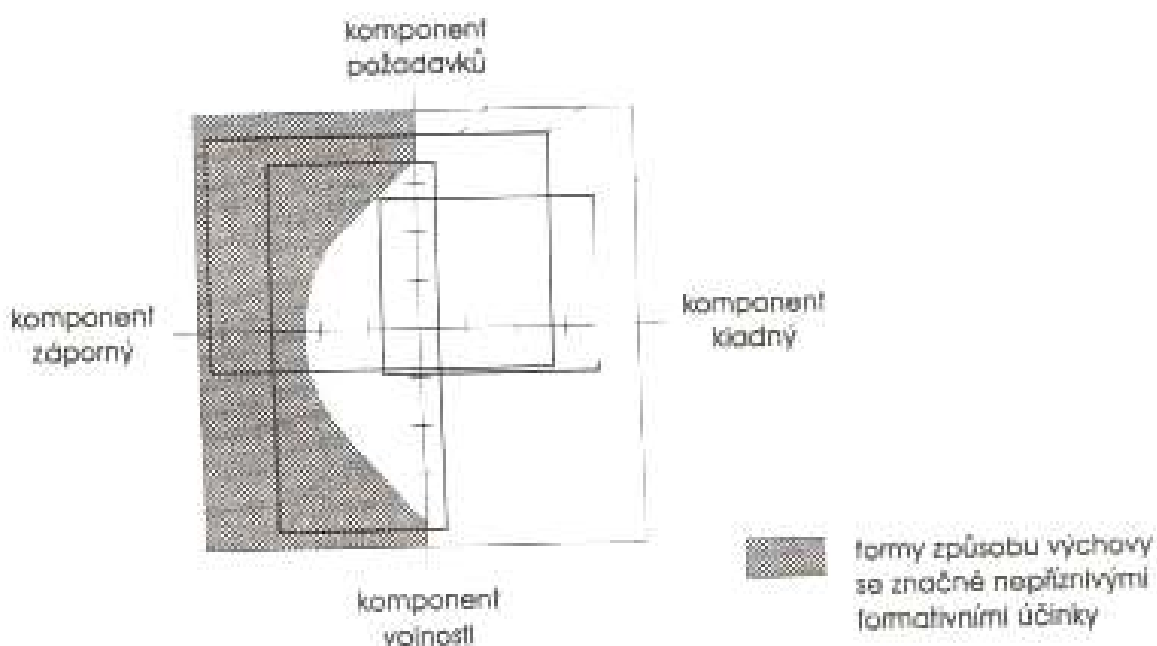
¹⁸ Kladný a záporný pól v dimenzi emočního vztahu s navzájem nevylučují, jelikož jsou velmi časté případy spojení poměrně silného kladného postoje se záporným- tedy případy ambivalence. Obdobně je tomu také s dimenzí řízení, kde byl také zjištěn výskyt rozporné kombinace silného a slabého řízení. (Čáp, 1993)

Obrázek 2: model dvou nezávislých dimenzí

Jako korekce obou modelů předchozích se snahou o překonání jejich nedostatků vznikl **model čtyř komponentů výchovy a jejich kombinací**. Rozlišuje dvě dvojice protikladných komponentů výchovy: kladný a záporný, požadavků a volnosti. Ty se navzájem kombinují a je možno je zobecnit v jednu komplexní charakteristiku způsobu výchovy: charakteristiku emočního vztahu k dítěti a charakteristiku řízení. (Čáp, 1993)

Obrázek 3: Model čtyř komponentů výchovy a jejich kombinací

Odborníci z katedry psychologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze se od druhé poloviny 60. let zabývají způsobem výchovy a pokusili se o řešení všech obtíží s novým modelem způsobu výchovy, který nazvali: model čtyř komponentů výchovy a jejich kombinací. Na rozdíl od modelu dvou nezávislých dimenzí bere v úvahu kvalitativní rozmanitost a v mnoha případech i rozpornost uvnitř každé komplexní charakteristiky způsobu výchovy. V průběhu dalších výzkumů s využíváním zkušeností při rozboru kasuistik vyjádřili odborníci hlavní formy způsoby výchovy **schématem dvanácti polí**¹⁹. (Čáp, 1996) Model umožnil získat některé výzkumné výsledky (Čáp, Boshek, 1987), ale přesto se v praxi ukázaly jeho nedostatky²⁰ a tak došlo v 90. letech k přepracování na **model polí devíti.**, též nazývaný jako **analyticko-syntetický**.

Model devíti polí v sobě, stejně jako předcházející model dvanácti polí, zahrnuje řízení silné, střední, slabé a rozporné. Liší se od něj ale v rozlišení emočního vztahu, který už není rozdělen na kladný, záporný a střední, nýbrž na kladný, záporný, záporně-kladný a extrémně kladný.

Obrázek č. 4: Model způsobu výchovy- devět polí

výchovné řízení emoční vztah	silné	střední	slabé	rozporné
záporný	1 svědomitost chlapců nižší, u dívek vyšší; stabilita nižší		2 svědomitost nižší; stabilita nižší zejm. u chlapců	3 svědomitost i stabilita nižší
záporně-kladný	9 svědomitost chlapců nižší, u dívek vyšší; stabilita chlapců nižší			
kladný	4 svědomitost vyšší	5 svědomitost i stabilita vyšší	6 svědomitost chlapců vyšší, u dívek nižší	7 svědomitost chlapců vyšší; stabilita dívek vyšší
extrémně kladný			8 svědomitost i stabilita vyšší	

¹⁹ Emoční vztah rodičů k dítěti je vyjádřen třemi formami: emoční vztah kladný, střední, záporný. Formy výchovného řízení jsou čtyři: silné, střední, slabé, rozporné. Kombinací uvedených forem emočního vztahu a výchovného řízení dostáváme dvanáct forem způsobů výchovy. (Čáp, 1996)

²⁰ Zvláště v oblasti středního emočního vztahu rodičů k dítěti, který byl výsledkem zjednodušeného sloučení hodnot komponentů kladného a záporného, který pro otce i matku zjišťoval dotazník. (Čáp, 1996)

J. Čáp, J. Mareš (2001) zdůrazňují, že se jedná o schéma zjednodušené, a že se ve všech polích objevuje určité procento mladistvých, kteří se od vlastností charakterizovaných pro dané pole typických, odlišují.

4.6 Shrnutí

Způsob výchovy v rodině se projevuje volbou a způsobem užití výchovných prostředků, postupů, metod a tomu odpovídajícímu prožívání a chování dítěte. Výchovu v rodině nejvíce ovlivňuje trojice faktorů, mezi které patří osobní vlastnosti a zkušenosti vychovávajících, vlastnosti a zkušenosti vychovávaných dětí, jejich chování a působení na dospělé. Za třetí určující faktor jsou považovány společenskohistorické podmínky od ekonomických, kulturních až po výchovné tradice země, rodiny či školy. Rodič, aniž by se sám svobodně rozhodl, je tedy již od dětství částečně předurčen k tomu, jakým bude on sám nakonec vychovatelem. Velmi často také přejímá některé z nesprávných výchovných postojů, které byly v této kapitole popsány a pokračuje tak ve způsobu výchovy, kterým byl vychováván on sám či se naopak vrhá k druhému extrémnímu a opačnému typu výchovy. Vychovatelé se tak dopouštějí vědomě či nevědomě některých z výchovných pochybení, které jejich děti formují nesprávným směrem a nedávají jim v různých popsanych oblastech dobrý vklad do života.

Pro další kapitolu práce, která se bude zabývat výchovnými pochybeními a následně diagnostikou testu ADOR, byla podstatná zmínka o výchovných stylech, konkrétně o jejich třech základních určujících komponentách: dimenzi kladného - zavrhujičího postoje, dimenzí řízení (míry požadavků a kontroly) a důslednosti – nedůslednosti, neboť ve své vyhraněné formě tyto určující komponenty výchovná pochybení nepopíratelně znamenají. Tyto postojové dimenze v poslední kapitole zmíníme i v souvislosti s testem ADOR.

5. POCHYBENÍ V RODINNÉ VÝCHOVĚ A JEJICH VLIV NA VÝVOJ OSOBNOSTI JEDINCE

Rodiče, jako primární vychovatelé, přispívají k utváření sociálního a emocionálního klimatu v rodině, které je pro dítě nejvlastnějším životním prostředím. Je pro něj prostředním nejzásadnějším, jelikož nemá možnost poznat podrobně odlišné rodinné prostředí a ani cizí rodinné prostředí v době dětství nevyhledává. Dítě tráví v rodině podstatnou část svého života a její prostředí dítě prakticky neustále obklopuje. Vliv, pod který se dítě dostává, je brán jako něco samozřejmého, bez čehož si nelze život představit. V důsledku svého mnoholetého, ustavičného a intenzivního působení, umocněného zvláštnostmi dětského prožívání, rodina dítěť jaksi „programuje“, vyladuje a vtiskuje mu svou pečeť a tvář. Bohužel ne vždy takovou, která by ho na život dobře připravila a usnadnila mu ho.

Pokud se tedy na dítě díváme pod zorným úhlem možností jeho rozvoje, nemůžeme se vyhnout zodpovědnosti za jeho další vývoj. Zcela nutně vyvstává otázka, zda jsme jako rodiče neudělali něco, čím jsme způsobili, že vývoj dítěte je pokřiven, zda v dítěti nevzniká a nevyvíjí se něco, co v něm vznikat a vyvíjet se nemělo?

Nezanesli jsme do jeho života něco, co se bude jako kaz růst v jeho organismu, bude mu brát sílu, chuť a elán? Takovýchto pochybení se vychovatele dopouští velmi často i když jim na dítěti záleží více, než čemukoliv jiném a věnují mu maximální péči a ve starosti o dítě vidí prvořadou povinnost.

Rodiče, aniž by si jakkoliv sami uvědomovali, že mohou vůči dítěti jednat nesprávně a že ho mohou dokonce omezovat v jeho vývoji či brzdit některé vývojové složky, se často dopouštějí výchovných pochybení, drobných či větších selhání, které ovlivňují další vývoj dítěte a směr, jakým se bude jeho život ubírat. Máme namysli zejména nesprávné výchovné postoje, které jsou nesprávné, neúčinné a extrémně přikloněné k určitému směru. Tyto výchovné postoje rodičů a pochybení, která v nich nalezneme, jsou utvářeny jak vlastní zkušeností z dětství, vztahem k vlastním rodičům a ostatním vychovatelům či dosavadním citovým a intelektuálním vývojem. Zároveň však také i všemi konflikty, napětími, úzkostmi, kterými vychovatel - rodič ve vztahu k dítěti prochází. Na tyto druhotně zmiňované faktory nesmíme zapomínat, jelikož hrají v utváření výchovných postojů zcela zásadní a nezanedbatelnou roli.

Domníváme se, že všechna tato větší či menší pochybení v rodinné výchově, ať úmyslná či bezděčná, omezují dítě v určitém vývoji - kognitivním, emocionálním či morálním a fungují jako určitý brzdící prvek. Pokusím se zmapovat některá z těchto pochybení a najít jejich možné následky pro dítě a jeho vývoj. Jsem si vědoma toho, že nebudou uvedena v takovém rozsahu a výčtu, aby byla obsažena v celém možném spektru a aby bylo pole této problematiky podrobně popsáno. Kladu si za cíl postihnout pár základních faktů, se kterými se v praxi setkávám a nad kterými jsem měla možnost se sama osobně zamyslet. A také nad těmi, které mi umožnila prozkoumat dostupná literatura.

5.1 Pochybení v oblasti příliš těsné a ochraňující vazby k dítěti

Vytvoření pevného a trvalého vztahu mezi rodiči a dítětem je velmi důležitým aktem, který ovlivňuje vývoj dítěte a celé rodiny. Jestliže se nepodaří tento vztah navázat, či je ve svém počátku a průběhu přerušeno, dochází k těžkým somatickým a psychickým poruchám dítěte, které se jen těžko odstraňují. Pokud ale hovoříme o vztahu mezi rodičem a dítětem, musíme zmínit i druhou stránku. V případě, že je vztah navázán a vše zdánlivě funguje jak má, rodina bezpodmínečně dítě přijímá a projevuje mu péči a starost o něj, může také docházet k určitým pochybením, které si sami rodiče nepřipouštějí, ale které dítě velmi často těžce nese a trpí tím. Mluvíme o intenzitě, těsnosti tohoto vztahu – přílišná těsnost vztahu vychovatele k dítěti, vzhledem k aktuálnímu vývojovému stádiu dítěte.

Právě tato oblast, oblast těsnosti a vhodnosti intenzity vztahu je velmi důležitým tématem, které se dotýká jednoho z rodičovských pochybení. I přesto, že je vztah k dítěti pozitivní, může být jeho přílišná intenzita v konkrétním věkovém období tím faktorem, který brzdí zdravý vývoj dítěte. Jde také o výchovný postoj označovaný jako tzv. „ochranářství“²¹, či „protekcionismus“. Rodiče považují za svou prvořadou povinnost dítě ochraňovat, zjišťovat, zda mu není v kolektivu ubližováno, zda je dítě pochopeno, je porozuměno jeho problémům. Stávají se tak nesnesitelnými pro okolí a staví i tak své děti často do nezáviděníhodné situace v kolektivu ostatních.

---

²¹ Nadměrná ochrana má rozmanité příčiny: frustrace spojené s narozením dítěte, nemoci dítěte, matčiny rozpory s manželem. Může vzniknout ale jako opačné reagování na původní matčino zavržení dítěte. Toto zavržení vyrůstá z rozmanitých frustrací a postojů matky nebo otce: rodiče si nepřáli narození dítěte, žili v obtížných podmínkách, dítě je bráno za příčinu rozvodu apod. (Grof, Dytrych, 1963)

Takovéto formy protekcionismu můžeme vidět ve třech základních podobách. První formou je tzv. „útočný protekcionismus rodičů“, druhou formou „soucítící protekcionismus“ a poslední zmíníme „protekcionismus služebný“. (Helus, 2004)

Útočný protekcionismus je typický v situacích, kdy se dítě dostane do určitého problému, svízelné či nepříjemné situace, je spolu s ostatními aktérem činu, za který by mělo nést odpovědnost. V těchto případech se rodiče staví do role bojovníka za práva dítěte a agresivně, bojovně a útočně se ho snaží ospravedlnit či ho ze situace osvobodit a uvalit vinu na jiné. Typickým školním případem je špatná školní známka, za kterou dítě v očích rodiče nemůže a na vině nemůže být nikdo jiný než učitel/ka, která zajisté neumí učit či je na dítě zasednutá a ostatním nadřazuje. Útočně projektivní rodiče neváhají v těchto situacích za dítě bojovat a zjednávají po svém nápravu. V důsledku toho jsou rodiče neochotni pouštět dítě do dětské společnosti samotné. Vychovatel tím zbavuje dítě příležitosti nabýt potřebnou společenskou techniku a výhod, které se společného života s dalšími dětmi plynou

V důsledku toho dítě ztrácí způsobilost vyrovnat se s těžkostmi a brát na sebe odpovědnost za své činy. Spoléhá a je zvyklé na to, že rodiče vždy vše vyřeší za něj a posléze na to také hřeší. Děti se učí jisté dávce vychytralosti a lenosti, jelikož věci nakonec stejně dopadají v jejich prospěch. Okolí poté zaujímá k dítěti či rodině samotné negativní postoj, plynoucí ze strachu z odplaty. Dítě je pod taktovkou této výchovy velmi často izolováno, což ještě více prohlubuje jeho závislost na ochraňujících rodičích. V krajních případech dochází až k sociálnímu mrzačení dítěte. (Helus, 1989)

Oproti tomu se jeví „soucítící protekcionismus“ lidštěji, avšak má také zhoubné následky. Pokud vezmeme stejnou situaci jako v minulém případě, tedy špatnou známku, je postoj rodiče jiný. Hluboce s dítětem soucítí, dává mu najevo, jaká křivda na něm byla spáchána a ukazuje mu okolí jako živel, který mu neustále ubližuje a křivdí. Rodiče dělají z dítěte chudáka, který svými vlastními silami stejně nic nezmůže ale nabízejí mu, že budou nést tíhu osudu spolu s ním. Zde je vidět jistá odevzdanost, danost a neměnnost situace, do které je dítě postaveno. Není burcováno k nápravě, zamyšlení se ale je mu předložena vize toho, že si bude na svůj trpký úděl muset zvykat a že ostatní jsou prostě „zlí“.

Ač se vše může jevit jako milující a láskyplný přístup, na kterém není nic špatného, lze konstatovat, že jde o jedno z výchovných pochybení. Takovéto rodičovské jednání v dítěti formuje zatrpkllost, učí ho přijímat složité životní situace pouze jako rány osudu, nevěřit v lidskou pomoc a solidaritu. Takto vychovávané děti se straní a uzavírají své soukromí před

ostatními. Jsou to zásadní faktory, které narušují zdravý psychický i sociální vývoj. (Helus, 1989).

Poslední typ protekcionismu, služebný, můžeme charakterizovat také pojmem „pedagogická inverze“, což již v názvu poukazuje na obrácenost rolí ve výchovném procesu. Celková iniciativa vyvěrá z dítěte a nikoliv z rodičů. Ti se nyní podrobují dítěti a vyhoví mu téměř ve všem, co si přeje. Rodiče ve snaze zajistit dítěti co největší komfort a učinit ho šťastné, ho učí sobectví, které v něm pěstují. Výsledkem bývá slabá vůle, menší odolnost vůči zátěži a neochota přemáhat se v situacích, které jsou nepříjemné a obtížné. (Helus, 1989)

5.2 Pochybení ve snaze o dokonalost dítěte (perfekcionismus)

Vracíme se malým obloukem ke kapitole o problematických výchovných postojích, která předeslala některá možná výchovná pochybení. Jeden z problematických výchovných postojů jsme nazvali výchovou s přepjatou snahou o dokonalost dítěte, nebo-li perfekcionismus. V této kapitole přiblížíme a rozvedeme tento problém hlouběji, pokusíme se nad ním zamyslet a vyvodit možné důsledky pro vývoj dítěte a ovlivnění v budoucím životě.

Je známým faktem, že pro některé rodiče bývá těžké smířit se s průměrností svého dítěte. Tedy tím, že nevyniká v oblastech, které rodič považuje za důležité a ve kterých vidí určitou prestiž a zadostiučinění. Často se poté stává, že dítě, jehož rodič se s touto průměrností smířit nehodlá, žije pod neustálým tlakem, že veškerá jeho provedená činnost stále není dokonalá a musí být znepokojeno výsledkem své nedokonalé činnosti. Při činnostech tak bývají děti pod tlakem tohoto výchovného postoje úzkostné, že udělají chybu a bojí se, že by mohly být předstiženy výkonnějšími a zdatnějšími, než jsou oni sami. Pod tíhou veškerého tohoto stresu, obav a perfekcionistaických požadavků ztrácí děti nakonec radost z činnosti samotné. Příčina je zřejmá a dá se velmi jednoduše logicky odvodit: strach neselhat a pocit, že činnosti vykonávat musí a to dokonce s určitými výsledky. A dalších důsledků je opravdu mnoho. Zejména se tím narušuje vztah mezi dětmi a rodiči - nejvíce v kritické době dospívání.

To, co už jsme obeslali v kapitole o vývoji sebeobrazu a sebepojetí platí v případě tohoto pochybné obzvláště, jelikož následkem můžou být i některé vážné poruchy v tvorbě

sebevědomí. Perfekcionisticky vychovávané děti trpí velmi často pocity méněcennosti, podhodnocují se a dochází u nich k obraným reakcím²², které se snaží sebeznehodnocujícímu dojmu o sobě samých zabránit.

Jedním typem těchto obraných poruch je útěk do regrese²³, který je z hlediska dlouhodobého vývoje dítěte velmi závažným faktem. Dítě, které je pod tlakem všech perfekcionistických snah rodičů, hledá možný únik z těchto nepříjemných situací ve vzpomínkách na dobu, kdy tento tlak tak silný zdaleka nebyl a vidí v něm možnost úlevy. Útěchu tak hledá v návratu zpět do doby, kdy nebylo tak obtížné získat si přízeň rodičů jednoduššími, méně zasloužilými a náročnými činnými a úkoly. Útěk do regrese však s sebou přináší vážné vývojové poruchy a otevírá možnost hlubokých krizí, které si mohou následně vyžádat až lékařskou pomoc. Mimo toho velmi často část dětí utíká do apatie, netečnosti, ve které vidí obranu proti tlaku rodičů.²⁴

Kromě těchto únikových forem může dojít i k útěku reálnému- tedy tomu, kdy dítě volí odchod z domova jako jednu z variant.

Podívejme se ale nyní na problém z opačného konce. Zatím jsme zmínily pouze ty případy, kdy dítě na požadavky rodičů nestačí a kdy je hluboce frustrováno, nedosáhne-li na jejich úspěšné splnění. Nepodali jsme ale zprávu o těch jedincích, kteří tento problém nemají a kteří se s požadavky na ně kladenými náležitě vyrovnávají. Jde o fakt naprosto opačný, kdy perfekcionisticky vychovávané dítě nemá problémy se svými rodiči, ale konflikty s ostatními, s dětskou společností, ve které vyrůstá. Tyto děti podléhají pocitu převahy nad druhými a ostatní tím tak provokují a dráždí. Společnost ostatních dětí také vnímají jako překážku, která je jim v jejich usilování o prvenství na obtíž, což nebývá vzhledem k jejich osobnostnímu zrání ku prospěchu. Toto bývá markantní a nebezpečné zejména u formy perfekcionismu soutěživého, kde již nejde o jistou bezchybnost a dokonalost ale o to, být za každou cenu lepší než druhí. V tomto případě narůstá možnost konfliktních situací a izolace vůči kolektivu

---

²² Jednou z typických obranných reakcí je snaha uniknout od povinností a úkolů, které jsou ostře sledovány perfekcionistickými rodiči. Velmi běžné jsou také útoky do nemocí, nevolností a různých jiných indispozicí. Takovéto děti si také velmi často stěžují na bolesti hlavy, zvrací, trpí nechutenstvím, bude nevyspalé či trpí rovnou poruchami spánku. Nejde tak ani o vymyšlené příznaky jako stav, kdy se tělo tělo a organismus brání vypjaté situaci a aktivizuje tělesné pochody, kterými má být situace zachraňována. Tělo se za každou cenu snaží vyhnout stresovým situacím, ke kterým by ve škole v případě selhání došlo.

²³ Dítě se vrací na nižší, dřívější vývojový stupeň. Klade si menší nároky, ooddává se dětským hrám, vrací se k dětské hře s mladšími kamarády a nachází zalíbení ve společnosti těch nejmenších, kde poznává úspěch a obdiv.

²⁴ Velmi závažným je útěk k tzv. autismu, kdy se dítě vzdává kontaktu s okolím a uzavírá se samo do sebe. Začíná mluvit samo se sebou, ooddává se snění někdy i velmi bujným fantaziím hraničícími s halucinacemi. Reálný život je pro něj jen velmi nepříjemnou životní zkušeností, kterou odsouvá na vedlejší kolej. (Helus, 1989)

v daleko vyšší míře. Dítě v touze být lepší než druzí ztrácí schopnost empatie, radosti dělení se o úspěch druhých a velmi často je neschopno pracovat kolektivně. Rodiče pak přes touhu mít doma jedinečné a úspěšné dítě vkládají právě svému dítěti do vínku jisté semínko zkázy, které může vést později k deformaci jeho osobních a mezilidských vztahů. (Helus, 1989)

5.3 Výchovné pochybení ve formě záporného emočního vztahu k dítěti

V kapitole věnované rodinné výchově již bylo nastíněno, že tím nejpodstatnějším ve výchově je spolu se způsobem řízení emoční vztah. Emoční klima rodiny je jednou ze složek, které určuje kvalitativní úroveň rodinného prostředí a to, jak se v něm bude dítě cítit. Velkou měrou se podílí na formování osobnosti dítěte, což je dáno zejména tím, že působí v nejcitlivějším a nejtvárnějším období lidského života. Citové pouto, které si rodina mezi svými členy vytváří je jednou z nejpodstatnějších faktorů při udržování základní duševní rovnováhy dítěte a ukazuje model, který je modelem do pozdějšího života a vztahů obecně. (Myšková, 1978)

Vytvoření kladného emočního vztahu mezi rodiči a dětmi je minimálně žádoucí a je předpokladem proto, aby dítě zdravě vyrůstalo a vyvíjelo se. Nedojde-li z jakýchkoliv důvodů k navázání pozitivního vztahu (zejména mezi matkou a dítětem) či je ve svém průběhu tento vztah narušen, může dojít k mnoha somatickým a psychickým obtížím.

Záporný emoční vztah je dán vysokým komponentem záporným a nižším komponentem kladným. Bývá charakteristický tím, že rodiče dítě kritizují, vidí převážně jeho nedostatky, případně se mu posmívají. Úspěchy dítěte povětšinou nebývají neoceněny. Rodiče dítěti opakovaně vyčítají, co pro něj obětovali. Srovnávají dítě s jiným, dle jejich názoru úspěšnějším dítětem. Společných činností rodičů s dětmi bývá v případě záporného emočního vztahu velmi málo nebo bývají vynucené a probíhají v napjaté atmosféře. Dítě je přitom značně frustrováno, i když se vůči němu takto projevuje jen jeden z rodičů, byť jen jedním či dvěma z uvedených způsobů. (Čáp, 1996).

V těchto rodinách dochází k častým hádkám, které povětšinou nemají ani objektivní příčiny. Rodič vidí v dítěti nepřítele, který mu brání v rozletu a který ho omezuje v činnostech, které by bez něj mohl vykonávat. Dítě není partnerem a rodiče velmi často nezvládají kontrolovat své emoce a projevy hostility vůči dítěti. Pokud dojde tato situace

v rodině tak daleko, že nejde jen o občasné a naprosto běžné emoční projevy a hádky, ke kterým v rodinách a vztazích dochází, ale stává se z toho permanentní a neměnný stav, můžeme již určitě o jisté a velmi závažné formě výchovného pochybení hovořit. Zejména proto, že způsob výchovy, který je charakteristický záporným(zvláště extrémně záporným) emočním vztahem k dítěti, je pro něj těžkou a dlouhodobou zátěží a působí nepříznivě na formování osobnosti. (Čáp,1996, s. 221)

Trvalý záporný emoční vztah dospělých k dítěti, zvláště poté v kombinaci s řízením rozporným působí negativně na různé subsystemy osobnosti. Podporuje formování nezdravého sebehodnocení, vytyčování nepřiměřeně malých či nereálných cílů a brání jejich realizaci. Také působí nepříznivě na vytrvalost a sebeovládání, stabilitu a dokonce i odolnost. V kombinaci se silným, autoritativním řízením navíc omezuje dětskou samostatnost, iniciativu a aktivnost. (Čáp, 1996, s. 222)

Záporný emoční vztah rodičů k dítěti (nejčastěji se silným nebo slabým řízením) také velmi ztěžuje až narušuje interiorizaci a exteriorizaci²⁵ společenských norem. Při slabém řízení nejsou kladeny požadavky na převzetí a dodržování norem vůbec, či chybí kontrola jejich dodržování. V opačném případě, silném řízení, jsou morální požadavky kladeny v přehnaně maximalistické formě a může dojít až k odmítání autority i norem, které mají být zvnitřněny.

5.4 Výchovná pochybení v oblasti nestálosti postojů vychovatelů a improvizující výchově

Další pochybení v rodinné výchově, ke kterému často dochází, můžeme vyjádřit termínem „nekoncepční improvizace“. Tento termín vyjadřuje výchovu, kterou můžeme zařadit do kategorie problematických a těch, ve které k výchovným pochybením bezesporu dochází. Jde o výchovu, kde není zaběhnutý pořádek, chybí jakákoliv koncepce, stálost, uspořádanost, principiálnost, zvyky a tradice. Dítě se jen velmi těžko orientuje v opakujících se rutinních situacích, jelikož pokaždé je od něj vyžadováno něco jiného, jsou na něj kladeny

---

²⁵ Pod vlivem výchovy a dalších sociálních vlivů jedinec zvnitřňuje společenské normy a poté je exteriorizuje ve svém chování a jednání. Interiorizace a exteriorizace se může týkat norem obecně společenských či parciálních, zastávaných dílčí skupinou. Interiorizace může probíhat v různém stupni a kvalitě. Od čistě povrchního, který není osobností plně zpracován až po ztotožnění s ním. Jde však o mechanismus, který je pro vývoj a formování osobnosti velmi důležitý. (Čáp, 1996, s. 124-125)

jiné požadavky a nároky a zdánlivě stejná situace má pokaždé jiné žádoucí řešení. Za stejnou situaci je jednou potrestáno, podruhé pochváleno a to bez vidiny toho, jak tomu bude příště.

Pro tyto rodiče, vychovatele je typické, že to, co od svých dětí požadují, jak řeší výchovné problémy, je určeno spíše náhodou a aktuální situací než celkovým výchovným názorem a výchovnou filozofií. V jejich výchově chybí řád- tedy něco, co by jasně určovalo dítěti hranice a umožnilo se mu v rodinném prostředí orientovat.

Není pochyb o tom, že i svědomitý a zodpovědný rodič dělá výjimky a netrvá vždy na tom, co si předsevzal a co rodina považuje za neměnné a zřejmé. Jsou situace, kdy rodiče slevují či naopak přitvrzují v nárocích na plnění povinností dítětem. A tak také není vždy dítě za stejnou věc potrestáno či pochváleno, ale vše se odvozuje od okolních událostí a okolností. Je to lidské a troufnu si říci, pro vývoj dítěte zdravé a žádoucí. Rodič dokáže ukázat empatickou a vlídnou tvář a předat dítěti, že je tu pro něj a že ho miluje i bez toho, aniž by dokázalo splnit vše, co rodina považuje za žádoucí. Ať již jde o plnění domácích povinností, školních výsledků či jiných záležitostí. Rodič neztrácí pod dojmem toho, co má být a co se má stát, ze zřetele to hlavní: dítě.

Problém nastává ale tehdy, když nestálost převládne a řád, priority se vytrácí úplně. Když výchova začíná připomínat jakési slepování toho, jak by dítě asi mohlo být vychováno a formováno a situace jsou bez dlouhodobějšího zamyšlení řešeny na koleni a podle toho, jak se rodičům právě hodí a jak i jim bude příjemné. Pokud již tedy výchova dojde do tohoto stádia a změní se v trvalý a neměnný stav, můžeme s klidným svědomím bez nutnosti moralizování konstatovat, že se opravdu o jedno z výchovných pochybení jedná.

Ohroženost dítěte pod vedením rodičů nekoncepční výchovnou improvizací je značná. Dítě si postupně osvojuje zkušenost, že všeho lze nakonec nějak docílit, že nejdůležitější je nad ostatními vyhrát a je potřeba to s nimi pouze „umět“. Osvojuje si také pocit, že žádná věc není natolik vážná a divoká a že nelze stejně dopředu nikdy odhadnout výsledek alespoň s malou přesností. S tímto souvisí velmi úzce nedostatky ve vývoji vůle, charakterové pevnosti, vyhraněnosti a lidské soudržnosti. U dětí se pozvolna vyvíjí sklon hledat různé únikové cesty a kličky i v případě, že by šlo o již velmi vážnou situaci, která vyžaduje konstruktivní řešení. Dítě, které bylo vychovááno nekoncepční improvizující výchovou tak bohužel čelí především tomu, že bude stejným vychovatelem, který bude vychovávat další generaci stejných slabochů. (Helus, 1989)

5.5 Výchovné pochybení ve formě vyžadování absolutní mravnosti

Není pochybností o tom, že rodičovská role je jednou z nejzodpovědnějších a nejtěžších úloh v životě zároveň. Rodič se vzdává spousty zálib, aktivit, návyků a jeho zájem se začíná zaměřovat na nové členy domácnosti - děti. Děti přijímají rodiče jako samozřejmost a jako ty osoby, které jsou na světě určeny bezvýhradně a přímo pro ně, pro plnění jejich potřeb, přání a vnímají je jako osoby, které jim jsou permanentně k dispozici. Vděku se rodiči mnohdy od dětí nedostane, alespoň ne v takové míře, v jaké by si představoval. Trpělivý rodič, který chápe dětskou duši, mu to v přijatelné míře jistě nemá za zlé a je rád, že se má v jeho péči dobře a že je spokojený. Nemá potřebu v něm vyvolávat pocity toho, že mu dítě musí být bezpodmínečně vděčný a cítit, jakou obět' mu svým počinem, starat se o něj přináší.

Jedno z dalších výchovných pochybení, které uvedeme je ale právě oblast, kdy rodič klade na dítě nepřiměřený morální tlak a neustále vzbuzuje v dítěti pocity viny a morální špatnosti z toho, že není schopno se za rodičovskou péči a obět' chovat tak a v takové míře, jak by bylo žádoucí. Jde o výchovný postoj, kdy rodiče vychovávají především tím, že dávají najevo nevýslovnou bolest a trpké zklamání a rozčarování z toho, které jim dítě způsobuje tím, jaké je. Dítě denně poslouchá výroky o tom, jak přivede svým chováním rodiče do hrobu, jak veškeré zdravotní obtíže rodičů jsou stejně způsobeny jím samotným, jak si na rodiče všichni ukazují a dívají se skrz prsty kvůli prohřeškům dítětem spáchaným. A to vše jen díky tomu, že ono samo je špatné.

Dítě neustále poslouchá podobné věci a vyrozumívá to i z neverbálních projevů rodičů. Snaží se tak, aby jim co nejméně přitěžovalo a pokouší se vyvarovat čehokoliv, co by rodiče mohlo zranit. Celkovou podstatnou tohoto nesprávného výchovného postoje je apelování krajními prostředky na svědomí dítěte, které se má za sebe stydět. Stud pak má být pro ně tak hlubokým otřesem, že se již přestupků a určitého chování nikdy nedopustí. Je to ale malý začarovaný kruh, jelikož dítě vždy tím, jaké je a jak se chová, tento typ rodičů ničí. Nehledě na to, že každé pochybení nebylo způsobeno ze zlé vůle, ale ze slabosti, nerozumu, nezkušenosti, nedostatku vyzrálého sebeovládání apod. I přesto je ve všem viděna podlost, ničemnost a něco, co nemá prostě obdoby. Navíc po určité době těchto výčitek začíná dítě nést vnitřně za stav rodičů plnou odpovědnost.

Důsledky takto pojatého výchovného stylu, který je založen na vnukávání pocitů mravní nedostatečnosti a zavrženíhodnosti, jsou pro vývoj osobnosti velmi nepříznivé. Vnukávání

takovýchto pocitů naplňuje dítě ustavičným strachem a úzkostí, že by mohlo provést něco, co opět rodičům ublíží. Snaží se tak všemožně potlačit svou spontaneitu a stává se z něj osobnost, která je netvůrčí, neradostná, upjatá. Dítě začíná ovládat i strach z toho, čím je, co v něm je a kým by se mohl stát. Bojí se pracovat na svém vlastním rozvoji, svobodně se rozhodovat a namísto toho se křečovitě hlídá. Bere si na sebe nadlidský úkol a tak potlačované síly a vnitřní napětí, ať v podobě impulzivního vzteku, nenávisti či chybného výkonu, vytrysknou na povrch. Rodiče navíc přicházejí s obvyklými výčitkami a nářky po každém sebemenším přestupku, kterému se dítě nemohlo moc dobře ani vyvarovat. Sbírají důkazy proto, že dítě příště opět zklame a nezapomínají upozorňovat na to, že ztrácí jejich důvěru.

Výchova vnukáváním pocitů mravní nedostatečnosti a zavrženíhodnosti má zvláště negativní vliv na vývoj dítěte tehdy, je-li spojena s jeho zavlékáním do tzv. mechanismu dvojí vazby²⁶. Dítě je tímto mechanismem morálně rozvráceno, poněvadž je mu znemožněno jakékoliv východisko a nutí ho si přiznat, že nestojí za nic. Výzkumy také ukázaly, že zavléčení dítěte do tohoto mechanismu způsobuje i ty nejzávažnější psychické poruchy. V nejlepším případě dělá z dítěte člověka nešťastného a trvale poznamenaného. (Helus, 1989)

5.6 Pochybení ve formě přílišné direktivnosti a kázně

Hranice a vymezení toho, co je pro děti žádoucí, je jeden ze základních předpokladů dobré a účinné výchovy, jelikož děti mají sklon chovat se a jednat podle toho, jak se jim v danou chvíli zrovna líbí. Čím mladší, tím více egocentricky prosazují své osobní potřeby a zájmy a i laskavý rodič potvrdí, že přimět dítě k nechtěnému úkonu či utěšit jeho aktuální touhu po určité věci, je mnohdy téměř nemožná. Dětskou aktivitu je tedy potřeba řídit, aby nedocházelo ke vzniku nežádoucích vlastností a návyků, které by se jen těžko odstraňovaly. Rodiče jsou si této důležité role moc dobře vědomi a sami instinktivně v nastalých situacích jednají a pokoušejí se dítěti do života vnést řád, smysl pro pořádek a naučit ho nést vládu nad jeho potřebami ve společenství druhých.

---

²⁶ (angl. double bind) , Při dvojí zpětné vazbě dostává druhá osoba dvě vzájemně si odporující sdělení, vyhoví-li jedné, nemůže už vyhovět té druhé a naopak. V praktické rovině a našem případě to znamená, že ať dítě udělá cokoliv, je na tom vždy nějaká špatnost, podlost, kterou si rodiče nezaslouží.

Přesto, že je nutné dítě tímto způsobem řídit a vychovávat, představuje tato oblast velmi nebezpečná úskalí, kde může dojít k ohrožení dětské osobnosti a výchovným pochybením, kterým se v této kapitole věnujeme.

K tomuto dochází tehdy, když se z rodinného života s běžnými napomenutími či doporučeními a s tím spojených situací, stává pouze síť strohých zákazů, příkazů a omezení, které dítě omezují v samostatné tvořivé činnosti a fantazii. Dochází k tomu, když se disciplína dostává na první místo a dítě se pro rodiče stává předmětem, který oni sami chtějí vytvarovat do podoby, která se jim bude zdát správná a přijatelná. Ba dokonce do podoby, kterou pokládají pro dítě za nejlepší. Dětská přání a svoboda ustupují pro rodiče stranou a rodiče se sami ujímají řízení dětského života.

Tento způsob výchovy, i když se může zdát mnoha rodičům správný a výhodný, mívá velmi často nepříznivé důsledky pro celkový vývoj dítěte. Nepříznivost spočívá zejména v tom, že potlačuje spontaneitu a vlastní přirozený projev dítěte. Potence rozvoje dítěte jsou pak místo podchycení, využití a zušlechtění bržděny a omezovány a rodičům se nedaří s těmito možnostmi účelně pracovat. (Helus, 1989)

Takto nezdravě zúžená výchova, která neustále nakazuje, co má dítě dělat a jak má jednat, podlamuje zejména zdroje osobní iniciativy a nahrazuje ji pouze slepými návyky. Zbavuje totiž dítě odvahy a touhy se ptát, přemýšlet nad svými činy. Dítě časem úkoly a činnosti, které vykonává, přijímá za své a nikoliv za ty, které byly vynuceny ze strany rodičů. Nutno dodat, že k uplatňování strohého režimu bývá velmi často používáno tvrdé disciplíny, která je velmi úzce spojena s častým trestáním.

Postupem času či v nečekaný momentech, pak ale dochází k ventilování potlačovaných přání, snů a tužeb, které okolí od dítěte, které se vždy přizpůsobovalo, nečekalo. Dítě vypustí pomyslný ventil, který ho držel zkrátka. Rodiče či učitelé se pak mnohdy nestačí divit, že se tak děje s nelidskou, zraňující a mstivou bezohledností. (Helus, 1989)

5.7 Výchovné pochybení v oblasti volné a nedůsledné výchovy

Výchova je velmi složitý proces a proto je určená výchovných prostředků, postupů a metod velmi obtížné. Rodiče váhají, zda zvolit laskavější či přísnější přístup k dítěti a jak ho učinit co nejvíce šťastné, radostné a jak mu poskytnout co nejvíce možností pro jeho rozvoj.

Z předchozího výchovného pochybení víme, že přílišná direktivnost není pro vývoj dítěte vhodná. Rodiče, kteří dítěti neustále něco zakazují a přikazují, ho omezují v činnosti, nedávají mu dostatek pocitu emoční přináležitosti a lásky a omezují jeho přirozený projev a spontaneitu. Velmi často to poté vede děti k vytváření slepých návyků, které plní jen pro spokojenost rodičů a vyhnutí se trestu či pokárání.

S celkovou demokratizací společnosti klesá míra direktivnosti ve výchově dětí a začíná převažovat liberální, či demokratický styl řízení. Troufnu si říci, že je to krok vpřed. Ovšem za předpokladu, že jistá autoritativnost zachována zůstane. Jsou ale rodiče, kteří volí až extrémní případ tohoto výchovného řízení, které je autority zbaveno téměř úplně.

Můžeme mluvit o tzv. liberální, nedůsledné výchově, která je charakterizována velmi slabým nebo žádným řízením, bez větších požadavků. Jde o výchovu, která je příliš shovívavá a nesnaží se o stanovení jakýchkoli pravidel. Na děti jsou kladeny nízké požadavky a málokdy se kontrolují výsledky jejich plnění. Přesto, že tato výchova není pro děti v momentě výchovného působení frustrující a stresující a dává jim mnohdy dokonce jistou míru pocitu porozumění jejich problémům a aktuálním potřebám, nese s sebou velmi stinné stránky, které spadají až do oblasti výchovných pochybení.

Můžeme konstatovat, že liberální, nedůsledná výchova je velmi zrádná a pro děti nevhodná, jelikož děti autority potřebují²⁷, pevné vedení a hranice potřebují, ba co víc – jsou bez nich dokonce nešťastné. Můžeme se na to podívat úhlu pohledu toho, že dětství je přípravným obdobím pro život v dospělosti. Pokud si člověk neosvojí pravidla nezbytná pro soužití s ostatními během dětství, později už se to také nemusí naučit a jeho život pak přináší zbytečné trápení jemu i jeho okolí.

Podle výzkumu (Večerka a kol., 2001, s. 93) učiněného s matkami problémových dětí, byly zjištěny následující údaje o výchovných praktikách těchto matek:

• být nedůsledná ve výchově (87,2 %)	než být důsledná (3,6 %)
• nechávat dítě bez dozoru (74,6 %)	než je přehnaně kontrolovat (6,6 %)
• zanedbávat péči o ně (57,9 %)	než o ně přehnaně pečovat (8,9 %)
• mít k němu kladný emoční vztah (57,5 %)	než záporný vztah (11,6 %)
• omlouvat jeho prohřešky (54,0 %)	než je obviňovat (17,1 %)
• spíše je netrestat (49,9 %)	než je přehnaně trestat (15,9%)

---

²⁷ „Děti potřebují a vyžadují silné osobnosti, jichž se mohou držet, podle nichž se mohou orientovat. Výchova je součástí vztahu, vztahu mezi dospělými a dětmi. A jestliže se dospělí snaží z výchovy vykroutit a předpokládají, že dítě už se nějak zorientuje samo, pak to znamená, že se rodiče vymaňují ze vztahu ke svým dětem. Ty se pak cítí opuštěny, bez pojítka a pouta, které potřebují. Potřebují emocionální pouto, aby se mohly rozvíjet, vytvářet svou sebeúctu a budovat si vlastní identitu“. (Rogge, 2005)

Podle zjištěných výsledků je patrné, že působení(někdy nepůsobení) matek na děti bylo nevhodné či nedostatečné. Tento vzorek je specifický, jelikož jde o děti z rodin se sníženým socioekonomickým statusem, rodin neúplných či rodin znevýhodněných národnostních menšin. Přesto jsou pro nás výsledky v oblasti nedůslednosti ve výchově, ve spojitosti s problémovými dětmi velmi zajímavé.

Ve velkém počtu případů dává nedůsledná výchova navíc dětem pocit nezájmu, lhostejnosti ze strany rodičů. Děti mívají pocit, že o ně rodiče nejeví zájem a tak velmi často uchylují k provokativnímu a problematickému chování²⁸, které rodičovskou pozornost již v určité míře vzbudí. Tato výchova vede postupně také k částečné anarchii a ke zhoršování podávaných školních výkonů (zejména u dětí mladšího školního věku), která nemá tendenci stoupat. U dětí se dále nerozvíjí svědomitost, vytrvalost, sebeovládání, ambicióznost a další charakterové rysy. V neposlední řadě vede u dětí k malé odpovědnosti a velmi často i k nerespektování jakýchkoliv norem, které by dodržovat měly.

---

²⁸ Tyto děti, které se špatně chovají vyjadřují pocit vlastní nedostatečnosti. Postrádají pocit, že někam patří a trvale usilují a své stálé postavení. Volí jeden ze čtyř cílů špatného chování: upoutávání pozornosti, získání moci, msta, předvádění neschopnosti, aby tím získaly vědomí významnosti. (Dinkmeyer, McKay 1996)

6. ANALYTICKÝ POHLED NA DIAGNOSTIKU: Dotazník rodičovského jednání a postojů pro adolescenty (ADOR)

Jedním z testů, které pomáhají diagnostikovat problematická fakta v oblasti výchovných postojů, vztahů a s tím spojených následných možných výchovných pochybení, je dotazník ADOR, vytvořený Z. Matějčkem a P. Říčanem.

Stručně nahlédneme do testové metody, která psychologům pomáhá odhalovat příčiny a řešit následky rozličných výchovných selhání, pochybení a komplikovaných vztahů mezi rodiči a dětmi. Autoři dotazníku tak dávají jednu z možných variant řešení, jak se dá i tak složitá a mlhou zakrytá oblast rodinné výchovy za použití vhodných testových metod v rukou odborníků poodhalit, což poté poskytuje možnost nápravy již vzniklých chyb a zranění.

Dotazník ADOR v této oblasti rozšiřuje pohled na výchovná selhání ze strany rodičů a dovoluje přesněji určit jednotlivé komponenty výchovy, které se pro danou situaci a případ jeví jako problematické. Zejména z tohoto důvodu, tedy lokalizace ohrožujících oblastí v rodinné výchově, považuji stručné uvedení dotazníku, spolu s příkladovým případem za přínosné a pro práci obohacující.

6.1 Charakteristika dotazníku

Dotazník ADOR zjišťuje postoje, jednání a výchovné praktiky rodičů tak, jak se jeví jejich dětem v pubertě a adolescenci. Autoři dotazníku se shodují na tom, že ve výsledcích se projevuje jak faktor objektivní, tj. skutečné postoje a výchovné praktiky rodičů, tak i faktor subjektivní. To znamená obraz, který si daný člověk vytvořil o těchto postojích a výchovných praktikách pod vlivem vědomých i nevědomých motivačních činitelů.

Dotazník ADOR je urče pro mládež ve věku od 13 do 18 let. Lze ho již také aplikovat u dětí dvanáctiletých a mladších, pokud jsou nadprůměrně intelektově vyspělé a také ho lze užít u probandů nad 18 let.

Spolu s výsledky ostatních psychologických metod se ADOR stal i východiskem terapeutických rozhovorů s dítětem a má ale také velmi důležitou funkci v psychologické poradenské službě, neboť je východiskem k poradenskému rozhovoru s rodiči dítěte. Jelikož usilujeme-li o nápravu v rodinných vztazích, je třeba dosáhnout porozumění rodičů pro psychologickou situaci dítěte v rodině. Interpretace výchovných postojů dítětem je poté užitečným prostředkem k novému porozumění, jelikož rodič lépe přijímá psané informace za věrohodné.

ADOR je tedy často užitečným dokladem pro dlouhodobou práci s rodinnou a je překvapivé, jak rodiče zpětné zrcadlo dobře přijímají. Vysvětlením může být, že toto zrcadlo je prokazatelně nastaveno přímo samotným dítětem, nikoliv psychologem, ke kterému mívají rodiče často nedůvěřivý vztah. (Matějček, Říčan, 1983)

6. 2 Použití dotazníku

Test se aplikuje až po prvním rozhovoru s dítětem, ve kterém získá odborník základní informace o rodině a o postavení dítěte v ní²⁹.

Jednotlivé škály dotazníku **zjišťují tři faktory**, které jsou poskládány do 50 položek. Jde o faktory následující: **pozitivní zájem (POZ) x hostilita (HOS), direktivita (DIR) x autonomie (AUT) a nedůslednost (NED)** ³⁰. Zkoumaná osoba má k dispozici vždy dva identické formuláře k vyplnění. Jeden se vztahuje k výchovným postojům matky a druhý k otci. Úkolem probanda je posoudit každý výrok na tříbodové škále (ano – částečně – ne) podle toho, jak vystihuje konkrétní chování rodiče.

Test tedy slouží jako podklad k zaměřenějším otázkám o rodině a o rodinných vztazích. V návaznosti na zjištěné výsledky jednotlivých škál a na jednotlivé odpovědi lze poté velmi dobře zavést nenásilně rozhovor do oblasti pravděpodobných konfliktů a napětí. (Matějček, Říčan, 1983)

---

²⁹ Podle autorů dotazník rozhodně není doporučováno aplikovat jako první a jedinou izolovanou zkoušku. Často se také doporučuje zařadit ADOR až na poslední místo testové baterie, za testy osobnostních rysů. Dítě pak přijímá test jako odlehčení ale má přitom stále v živé paměti reakce na jednotlivé položky dotazníku.

³⁰ Nedůslednost má v tomto dotazníku výrazně negativní význam. Souvisí s lhostejností, jež bývá chápána jako projev skryté hostility., despektu vůči rodičům, nevážnosti až pohrdání

6.3 Vyhodnocení dotazníku a příkladový případ užití

Zvláštní pozornost je dobré věnovat rozdílům mezi „mateřskou“ a „otcovskou“ částí profilu. Jejich srovnáním nejlépe nahlédneme do rodinné atmosféry, jednotnosti či nejednotnosti postojů, možných konfliktů, napětí či jednotné, bezproblémové výchovy.

Je nutné ale připomenout, že každý výsledek dotazníku ADOR je mnohoznačný a může být jak zcela spolehlivým vyjádřením rodičovských postojů a jednání, tak výrazem sebeklamu, přání či zastírání. Vědomého, či nevědomého. Toto může platit i v případě průměrného, normovaného výsledku³¹. Proto je zjištěné skutečnosti nutné doplnit a ověřit dalšími metodami³². (Matějček, Říčan, 1983)

Pro lepší představitelnost vyhodnocení a interpretace testu, zmíníme jeden případ z praxe, který je uváděn jako příkladový též v testové příručce dotazníku (Matějček, Říčan, 1983). Na závěr této kapitoly se poté pokusíme spolu se zjištěnými výsledky z kapitoly výchovných pochybení nad tímto příkladem krátce zamyslet.

Příklad:

Dotazník byl dán k vyplnění chlapci, 16letému studentovi druhého ročníku gymnázia. O vyšetření žádala matka, které se zdá chlapec apatický, působí dojmem unavenosti a vše dělá jen z přinucení. Výrazně se mu zhoršil prospěch, přestal chodit do tanečních, na plavání a má výraznější zájem jen o „čundrování“.

V úvodním rozhovoru s psychologem chlapec uvedl, že se mu do učení nechce a že nevydrží být dlouho pozorný. Důvod odchodu z plavání uvedl zhoršenou fyzickou formu. Nejraději chodí s kamarády ze třídy trampovat, což má ale momentálně kvůli vysvědčení zakázáno.

---

³¹ Normy jsou vyjádřeny v pětistupňových standardních skórech. Tyto stupně jsou definovány jako dvojsteny. Standardní skór 1 tedy odpovídá stenům 1-2, standardní skór 2 odpovídá stenům 3-4, standardní skór 3 odpovídá stenům 5-6 atd.

³² Z pravidla pomůže další rozhovor s mladistvým, který je požádán o konkretizaci toho, jak se rodičovské chování určitého typu projevuje. Konkrétní nálezy pak potvrzují platnost nálezu. Neschopnost uvést věrohodné příklady vede spíše k interpretaci nálezu jako subjektivního.

Základní vyšetření ukázalo vysokou inteligenci s rovnoměrným rozložením všech složek. Chlapec mluvil věcně, otevřeně a o rodině také nic závažného neříkal. ADOR podal následující výsledky (v závorkách uvedeny hrubé skóry³³) :

	POZ	DIR	HOS	AUT	NED	POZ/HOS	DIR/AUT
Matka	1 (3)	5 (19)	4 (10)	1 (0)	4 (10)	1 (-7)	5 (19)
Otec	1 (0)	2 (5)	5 (15)	1 (1)	5 (20)	1 (-15)	3 (4)

Vyhodnocení testu ukázalo výrazně nízký pozitivní zájem ze strany matky i otce. Se stejným výsledkem dopadla i míra autonomie, která je nízká a kterou takto chlapec také vnímá. Matku vidí chlapec jako velmi direktivní, otce spíše jako nepřátelského. Krajně vysoký skór otce v nedůslednosti znamená nejspíše pohrdavý postoj, který vůči němu zaujímá. V závěrečném rozhovoru se pak chlapec svěřil, že nemá doma žádné soukromí, a že otec je velmi náladový. Matka se poté dozvěděla k tomu, že otec je alkoholik, který nemá u dětí autoritu.

Při další návštěvě u psychologa chlapec ochotněji mluvil o svém vztahu k rodičům. Otci nerozumí, někdy je až moc důsledný, jindy vůbec. Chlapce do sportu nutil a vyhrožoval mu, že jinak mu udělá ze života doma peklo. Matku označil chlapec za méně nestálou, ale za silně kontrolující. (Matějček, Říčan, 1983)

6.4 Shrnutí

Dotazník ADOR v tomto případě pomohl odhalit problematiku vztahu mezi rodiči a synem, která by jinak zůstala skryta či by byla z obou stran jen velmi těžko definovatelná. Zvláště významná jsou pro nás zjištění v oblasti nízkého pozitivního zájmu ze strany obou rodičů a malé míry autonomie, kterou chlapec vnímá. Právě tyto oblasti jsme zmiňovali

³³ K standardním skórum autoři používají také skóry hrubé, jelikož je považují za citlivější a také proto, že hrubé skóry vyjadřují absolutní maximum a minimum. Tedy nejkladnější a nejzápornější možné hodnocení. Hrubé skóry získáme sečtením bodů v jednotlivých sloupcích záznamového listu, odpovídající jednotlivým škálám mateřské a otcovské části dotazníku. Hrubé skóry ve faktorových škálách POZ/HOS a DIR/AUT získáme tak, že od hrubého skóru ve škále „pozitivní zájem“ odečteme hrubý skór získaný ve škále „hostilita“ a od hrubého skóru direktivity odečteme hrubý skór autonomie.

v souvislosti s výchovnými pochybeními a uváděli jsme jejich možné následky pro vývoj osobnosti jedince.

Nízký pozitivní zájem ze strany otce je velmi závažným zjištěním, zejména k aktuálnímu věku chlapce, kdy potřebuje dostatek podpory a pochopení k zvládnutí procesu dospívání a dotvářením jeho identity a obrazu o sobě. To nám potvrdila i kapitola výchovných pochybení, ve které jsme došli k závěru, že záporný emoční vztah dospělého k dítěti, zvláště poté v kombinaci s řízením rozporným (což platí v chlapcově případě) působí negativně na formování nezdravého sebehodnocení, vytyčování nepřiměřeně malých či nereálných cílů, brání jejich realizaci a omezuje dětskou samostatnost, iniciativu a aktivnost.

Vysoká míra autority otce, která se projevovala zejména příkazováním a nucením do činností vyvolala u chlapce nechuť a postavila ho do opozice a vzdoru proti rodičům. Velká míra kontroly ze strany matky a pouhá plnění přání vedla chlapce zřejmě k úniku do volnější a příjemnější činnosti, což byl raději pobyt v přírodě, než stresové závodní plavání. Rodiče tak nevědomě synovi brali radost z vykonávané činnosti a činili mu z ní přítěž.

Velmi významný je i nálezy ve vysokém skóru nedůslednosti u otce, kterého si chlapec dle interpretace v testu neváží a nevidí v něm autoritu. V tomto případě zřejmě také zejména z důvodu otcova osobního selhání v pití alkoholu a nestálosti výchovného postoje, o kterém jsme psali v souvislosti s tématem improvizující a nestálé výchovy. Znovu se tak potvrzuje naše zjištění z kapitol výchovných pochybení, že děti a mladiství potřebují řád a jistou stálost, a že určitá míra autority a direktivity je pro výchovu dětí nutná a žádoucí. Je vidět, že děti samy ji nevědomě vyžadují, jakkoliv se proti ní v dané situaci brání.

Za možné východisko a další postup k pokusu o nápravu vzájemných vztahů mezi rodiči a chlapcem vidí autoři dotazníku zaměřený rozhovor. Tento rozhovor bude již o to cennější a přínosnější, že jsou vidět místa a témata, ke kterým je nutno směřovat a kterým se podrobně věnovat. O to cennější tyto rozhovory budou, jelikož budou vedeny pod odborným dozorem a nasměrují komunikaci mezi dítětem a rodiči správnějším směrem.

7. ZÁVĚR

Rodina, jak potvrdila i tato bakalářská práce, je i přes značnou proměnu, kterou v posledních desetiletích prošla, stále ideálním místem pro výchovu dětí a žádná jiná instituce ji v plné míře nedokáže nahradit. V práci jsme v souvislosti s rodinou pojednávali o typech nefunkčních a funkčních rodin a o tom, jaké potřeby by rodina měla svým členům zajišťovat. Fungující rodina by tak měla svým členům, v našem případě dítěti, být prostředím hlubokého porozumění, důvěry, náklonnosti, což je důležité pro jeho zdravý vývoj.

V kapitole o rodině ukázali, není ani plně funkční rodina zárukou kvalitní výchovy a i v těchto rodinách dochází k méně či více závažným pochybením ve vztahu k dětem. Osobnost vychovatele, která má ve vztahu k dítěti nezměrnou moc, tak svým celkovým chováním a výchovnými postoji ovlivňuje nesprávně život dítěte více, než si sama mnohdy uvědomuje. V souvislosti s uvedenými zjištěními v této práci musíme také podotknout, že rodič svůj výchovný postoj neformuje úplně sám, ani ho nevolí čistě náhodně. Děje se tak za přispění několika základních faktorů, které výchovnou interakci s dítětem ovlivňují a dávají jí charakteristickou tvář.

Vzniklá pochybení, za které v práci považujeme větší či menší selhání ze strany rodičů, se poté transformují do osobnostního vývoje dítěte a působí na jednotlivé subsystémy osobnosti a mnohdy je formují směrem, který není příznivý. Mohou, či rovnou již omezují dítě v jeho rozvoji- morálním, emocionálním a kognitivním.

Nejprve jsme tato pochybení zmínili a krátce popsali v souvislosti s nesprávnými výchovnými postoji, které se velmi radikálně přikláněly k pozitivnímu, či negativnímu pólu. Z těch, které nesly výrazné znaménko plus jsme uvedli výchovu rozmazlující, protektivní, perfekcionista a protekční. Z opačného konce jsme uvedly výchovu zavrhuje a zanedbávající. Velmi podstatným tématem a stěžejním momentem pro kapitolu výchovných pochybení bylo uvedení tématu výchovných stylů, jelikož ukázaly důležitost třech základních komponent ve výchovném procesu. Jsou jimi emoční postoj k dítěti, míra kontroly a komponenta důslednosti či nedůslednosti, přičemž emoční postoj hraje jednu z nejdůležitějších rolí.

V samotné kapitole výchovných pochybení a jejich vlivu na vývoj osobnosti jedince jsme pracovali zejména s literaturou prof. Z. Heluse a prof. J. Čápa, která poskytla stěžejní informace pro uvedení několika základních pochybení, která jsme považovali za důležité

uvést. Dále jsme použili testovou příručku Dotazníku rodičovského jednání a postojů pro adolescenty (ADOR), vytvořenou prof. Z. Matějčkem a P. Říčanem. Většina těchto zmíněných pochybení v kapitole vycházela ze třech základních postojových dimenzí výchovného procesu.

Za konkrétní pochybení v oblasti emočního postoje k dítěti jsme uvedli negativní emoční vztah k dítěti a nepřiměřené apelování na dětskou mravnost a neomylnost, která dětem vnukává pocit mravní nedostatečnosti a zavrženíhodnosti.

V oblasti míry kontroly byla uvedena pochybení, které jsme nazvali těsnou až ochraňující vazbou a dále přílišnou direktivností a vyžadování kázně. Obě pochybení v oblasti kontroly dítěte měly společné nepodchycení, nevyužití a nezušlechtění vývojových potencialit, které byly rodiči díky vysoké míře kontroly a direktivity naopak bržděny a omezovány.

Oblast volnosti a nedůslednosti ve výchově byla zmíněna závěrem kapitoly o výchovných pochybeních a byla podložena i rozbořem kasuistiky v testu ADOR, kde nedůslednost a nestálost výchovného působení hrála velmi podstatnou roli.

Zmíněný dotazník rodičovského jednání byl pro nás velmi cenným materiálem, jelikož dal možnost nahlédnout na problematiku výchovných pochybení komplexněji a se zaměřením na již uvedené tři základní výchovné komponenty.

8. SEZNAM LITERATURY

- Balcar, Karel. *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983.
- ČÁP, Jan, MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001.
- ČÁP, Jan. *Psychologie výchovy a vyučování*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-534-3.
- ČÁP, Jan. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha : ISV, 1996. ISBN 80-85866-15-3.
- DINKMEYER, Don; MCKAY, Gard. *Efektivní výchova krok za krokem*. Praha : Portál, 1996. ISBN 80-85282-92-5.
- HARTL, Pavel. HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
- HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí : Obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. 2. přepracované a rozšířené vydání. Praha : Portál, 2009. 0 s. ISBN 978-80-7367-628-5.
- HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1.vyd. Praha : Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HELUS, Zdeněk. *Vyznat se v dětech*. 2.dopl. vyd. Praha : SPN, 1987.
- JANIŠ, Kamil; SVATOŠ, Tomáš. *Rodina a otázky s ní související*. Hradec Králové : Gaudeamus, 1998. ISBN 80-7041-842-7.
- KOTÁSKOVÁ Jarmila: *Socializace a morální vývoj dítěte*. Praha: Academia, 1987.
- KOŤA, Jaroslav, HAVLÍK, Radomír. *Sociologie výchovy a školy*. 1.vyd. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-1778-635-7.
- KRAUS, Břetislav., POLÁČKOVÁ, V.: *Člověk, prostředí, výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- KUČEROVÁ, Stanislava. *Člověk-Hodnoty-Výchova*. Prešov : ManaCon, 1996.
- LANGMEIER, Josef; MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. 3.dopl. vyd. Praha : Avicium, 1974.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1.vyd. Praha : SPN, 1992. ISBN 80-04-25236-2.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. 2.vyd. Praha : Avicium, 1989.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-24-9.

- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. Praha : Academia, 1998. ISBN 80-200-0628-1.
- PELIKÁN, Jiří. *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava: Amosium, 1995. ISBN 80-85498-27-8.
- ROGGE, Jan-Uwe. *Rodiče určují hranice*. Praha : Portál, 2005. ISBN 80-7178-990-9.
- ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti : Obor v pohybu*. 1.vyd. Praha : Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1174-4.
- SMÉKAL, Vladimír. *Pozvání do psychologie osobnosti. Člověk v zrcadle vědomí a jednání*. 2., opravené vydání. Brno : Barrister & Principal, 2004. ISBN 80-86598-65-9.
- ŠULOVÁ, Lenka. *Člověk v rodině*. In: Výrost, J., Slaměník, I. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6.

ONLINE ZDROJE:

- GILNEROVÁ, Ilona. *Dospělí a děti jako aktéři edukačních procesů*. [online]. Praha: UK FF v Praze, 2004 [cit. 2010-06-28]. Dostupné z WWW: <veda.fsv.cuni.cz/doc/KonferenceRCS/psych_gillernova.doc>.
- VEČERKA, Kazimír, et al. Kriminologické charakteristiky dětí s nařízenou ústavní či ochrannou výchovou. *Sociologický časopis*. 2001, XXXVI, 1.. Dostupný také z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/2386f4e49e5028eed98a4f333f92d87eebbcd8bc_154_01-1VECER.pdf>.
- MYŠKOVÁ, Jana. *Dimenze emočního vztahu rodičů k dítěti, její stupně a působení na formování osobnosti chlapců* [online]. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 1978. 114 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Dostupné z WWW: <<http://digitoool.is.cuni.cz>>.

JINÉ:

- MATĚJČEK, Zdeněk; ŘÍČAN, Pavel. *Dotazník rodičovského jednání a postojů pro adolescence*. Bratislava : Psychodiagnostické a didaktické testy, n.p, 1983.

Souhlasím s tím, aby moje bakalářská práce byla půjčována ke studijním účelům. Žádám, aby citace byly uváděny způsobem užívaným ve vědeckých pracích a aby se vypůjčovatelé řádně zapsali do přiloženého seznamu.

V Praze dne 20.6. 2010

.....
Podpis

Pořadové číslo	Jméno čtenáře	č. ISIC karty	Bydliště	Datum